

Digitalna pismenost osoba treće životne dobi

Glavaš, Anto

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:031413>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij povijesti i pedagogije

Anto Glavaš

Digitalna pismenost osoba treće životne dobi

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Renata Jukić

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za pedagogiju

Diplomski studij povijesti i pedagogije

Anto Glavaš

Digitalna pismenost osoba treće životne dobi

Diplomski rad

Znanstveno područje društvene znanosti, znanstveno polje pedagogija, znanstvena
grana andragogija

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Renata Jukić

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

19. Lipnja 2024.

Anto Glavaš, 0122233235

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Središnja tema ovoga diplomskog rada jest digitalna pismenost osoba treće životne dobi pri čemu će se na temelju relevantne stručne literature predstaviti koncept treće životne dobi, s naglaskom na ulogu digitalne pismenosti u životima osoba treće životne dobi. U uvodnom dijelu bit će navedeni ciljevi rada te će se pobliže objasniti pojmovi poput aktivnog starenja i cjeloživotnog učenja. Nadalje, pojmovi digitalne i informacijske pismenosti značajni su za ovaj rad, stoga će se konzultiranjem stručnih radova predstaviti njihove definicije i naglasiti razlika između ova dva pojma. Analizirat će se i brojna statistička izvješća koja ukazuju na trendove kontinuiranog starenja europskog stanovništva. Demografska slika europskog, pa tako i hrvatskog stanovništva jasno pokazuje da je u ukupnom broju stanovnika prisutan nezanemariv dio starije populacije i stoga će se u radu ukazati na nedostatak konkretnih obrazovnih politika usmjerenih na osobe treće životne dobi. Još jedna od karakteristika suvremenog društva jest nepovezanost mlađih generacija sa starijim osobama. Jedan od glavnih uzroka nastanka međugeneracijskog jaza, ali i sivog digitalnog jaza jesu stereotipi o starijim osobama. Stereotipi ne samo da negativno utječu na samopercepciju osoba treće životne dobi, nego i produblju jaz stavljajući tako starije osobe na margine društvene zajednice. U radu će se govoriti o tim stereotipima, ali i načinima prevladavanja istih. U konačnici, budući da se tijekom procesa učenja često nailazi na brojne prepreke i izazove, važno je govoriti i o izazovima digitalnog opismenjavanja osoba treće životne dobi. Predstaviti će se najčešći izazovi kao što su jezične barijere i otpor prema korištenju suvremenih tehnologija.

Ključne riječi: treća životna dob, cjeloživotno učenje, digitalna pismenost, međugeneracijski jaz

Summary

The main topic of this paper is the digital literacy of people of the Third age, where the concept of the Third age will be presented based on the relevant literature, with an emphasis on the role of digital literacy in the lives of people of the Third age. In the introductory part, the goals of the paper will be stated and terms such as active aging and lifelong learning will be explained in more detail. Furthermore, the concepts of digital and information literacy are important for this paper, therefore, by consulting relevant articles, their definitions will be presented and the difference between these two concepts will be emphasized. Numerous statistical reports that indicate trends in the continuous aging of the European population will also be analyzed. The demographic picture of the European population, including the Croatian population, clearly shows that there is a non-negligible part of the elderly population in the total population, and therefore the paper will point out the lack of concrete educational policies aimed at people of the Third age. Another characteristic of modern society is the lack of connection between younger generations and older people. One of the main causes of the generational gap, as well as the gray digital gap, are stereotypes about older people. Stereotypes not only negatively affect the self-perception of elderly people, but also deepen the gap, putting older people on the margins of the social community. The paper will talk about these stereotypes, as well as ways to overcome them. In the end, since many obstacles and challenges are often encountered during the learning process, it is important to talk about the challenges of digital literacy for people of the Third age. The most common challenges such as language barriers and resistance to the use of modern technologies will be presented.

Keywords: Third age, lifelong learning, digital literacy, generational gap

Sadržaj

Uvod.....	1
1. TEORIJSKI DIO.....	2
1.1 Starenje i koncept treće životne dobi	2
Aktivno starenje	4
Treća životna dob u kontekstu cjeloživotnog učenja.....	5
Prednosti i izazovi cjeloživotnog obrazovanja u kontekstu osoba treće životne dobi	8
1.2 Digitalna i informacijska pismenost	9
Međugeneracijski jaz	12
Demografski pokazatelji	12
Generacije	13
Sivi digitalni jaz	15
Stereotipi.....	16
Izazovi digitalnog opismenjavanja osoba treće životne dobi.....	18
Otpor i strah od suvremenih tehnologija.....	19
Jezik digitalnog društva	20
Primjeri digitalnog opismenjavanja i državni dokumenti	22
Projekt BOOMER.....	22
Državni dokumenti usmjereni prema digitalnom opismenjavanju	23
Pučko otvoreno učilište Zagreb.....	24
Ukorak s vremenom - GISKO	25
2. Metodologija istraživanja.....	26
2.1 Cilj, zadatci istraživanja i hipoteze	26
2.2 Uzorak i instrument istraživanja	27
3. Rezultati istraživanja	28
4. Rasprava.....	34
5. Zaključak.....	37
6. Literatura.....	39
Prilozi.....	45

Uvod

Suvremeni svijet sa svakim danom sve više postaje digitalno uvjetovan. Moderne tehnologije zauzimaju središnju ulogu u mnogim aspektima čovjekovog života. Kao temelj kvalitetnom životu ističe se digitalna pismenost i stoga je nužno da pripadnici svake dobne skupine budu kompetentni za život u digitalnom društvu, posjedujući skup vještina digitalne pismenosti. Ove vještine se ponajprije odnose na sposobnost učinkovitog korištenja suvremenih tehnologija u različite svrhe, od potrage za informacijama do povezivanja s ostatkom društva. Međutim, jedan dio populacije često nailazi na izazove pri korištenju suvremenih tehnologija što u konačnici utječe na njihovu marginalizaciju. Riječ je o osobama treće životne dobi, kod kojih je razina digitalne pismenosti još uvijek dosta slabija u odnosu na mlađu populaciju. Ako u obzir uzmemo trendove koji pokazuju kako je udio starijeg stanovništva u ukupnoj populaciji europskih država, pa tako i Republike Hrvatske u stalnom porastu, digitalne kompetencije starijih osoba još više dobivaju na važnosti. Cilj ovoga rada jest ukazati na važnost digitalne pismenosti osoba treće životne dobi, te istražiti njihove potrebe, ali i izazove s kojima se susreću pri digitalnom opismenjavanju. Stoga će se najprije dati sustavni prikaz pojmova i koncepata vezanih uz temu (poput *treće životne dobi* i *aktivnog starenja, cjeloživotnog učenja, digitalne pismenosti...*), sve u svrhu prikazivanja osobina starijih ljudi i specifičnosti njihove dobi. Još jedan od ciljeva rada jest ukazivanje na međugeneracijski jaz, odnosno kako se u stručnoj literaturi navodi, postojanje *sivog digitalnog jaza* koji u velikoj mjeri utječe na marginalizaciju osoba treće životne dobi. Međutim, postoje i brojni pozitivni primjeri digitalnog opismenjavanja starijih. U radu će se predstaviti nekoliko inicijativa koje su usmjerene na povećanje digitalnih kompetencija kod starijih, kako u Hrvatskoj, tako i u ostatku Europe. Nezanemariva je i uloga države na području obrazovanja odraslih, pa će se u radu dati pregled državnih dokumenata koji se u nekoj mjeri odnose na digitalno opismenjavanje osoba treće životne dobi. Moguće je uočiti kako prostor za napredak i konkretnije državne politike svakako postoji.

U drugom dijelu rada prikazat će se rezultati provedenog istraživanja koje se odnosi na razinu digitalne pismenosti starijih te općenito njihove stavove prema korištenju suvremenih tehnologija.

1. TEORIJSKI DIO

1.1 Starenje i koncept treće životne dobi

U svrhu kvalitetnijeg razumijevanja položaja u kojem se starije osobe (osobe treće životne dobi), nalaze u kontekstu suvremenog društva, važno je prikazati specifičnosti njihove dobi koje se javljaju procesom starenja.

Proces starenja Finsden i Formosa (2011) opisuju kroz tri dimenzije: biološku, psihološku i društvenu. Biološko starenje podrazumijeva procese prirodnih promjena kao što su slabljenje imunološkog sustava, bore na koži, slabljenje kardiovaskularnih aktivnosti pojedinca uzrokovanih protokom vremena. Psihološke promjene uzrokovane starenjem odnose se na pad kognitivnih vještina kao što su pamćenje i inteligencija. Autori ipak napominju da ne doživljavaju svi ljudi pad tih kognitivnih funkcija, no smatra da one nisu uvjetovane samo starenjem mozga, nego i specifičnom kontekstu vremena u kojem pojedinac živi. Tu se najprije misli na eru u kojoj se pojedinac rodio i odrasta i u kojoj mjeri se svijet mijenja za njegova života. Na poslijetku, socijalno starenje uvjetovano je načinima kojima se društvo odnosi prema određenim dobnim skupinama i u koje ih uloge najčešće postavlja. Jedna od sažetih definicija procesa starenja opisuje ga kao „složen proces u kojem psihološke i fiziološke funkcije brže ili sporije opadaju." (Pečjak, 2001, 14) Osim prirodnih procesa vezanih uz starenje, autor upozorava kako je prijelaz u treću životnu dob ispunjen nizom traumatičnih i stresnih događaja. Neki od događaja na koje se misli jesu odlazak posljednjeg djeteta iz obitelji, umirovljenje i smrt jednog od supružnika. Uz to, spominju se i financijski problemi i usamljenost kao izazovi u procesu kvalitetnog starenja.

Prema Čurinu (2010) općenite tjelesne promjene koje zahvaćaju osobe treće životne dobi: slabiji sluh, vid, pamćenje, slabljenje motoričkih sposobnosti, osjetljivije zdravstveno stanje..., a psihološke se promjene odnose na: egocentričnost kao crta ličnosti koja se pojačava sa starenjem, nerealna očekivanja, nefleksibilnost u odnosu na promjene, kritizerstvo, kompleks niže vrijednosti, osamljenost, osjetljivost, potreba za uvažavanjem iskustva i znanja... Socijalne promjene kod osoba treće životne dobi odnose se, prije svega, na umirovljenje, zatim sindrom "ispražnjenog gnijezda", udovištvo, prijelaz u samačko domaćinstvo, kriza zbog manjka ljudi, pažnje i socijalnih odnosa (Krajnc, 2018).

Što se tiče koncepta *treća životna dob*, Manheimer (2007) navodi kako je koncept izvorno preuzet od Pierrea Vellasa koji je bio utemeljitelj prvog Sveučilišta za treću životnu dob u Toulouseu. Autor ističe kako su prvi predstavnici treće životne dobi u punom smislu tog koncepta bili umirovljenici 1950-ih i 1960-ih godina. Ova tvrdnja se odnosi na razvijene zapadne zemlje te se navodi kako su ti ljudi imali dobro zdravlje i sredstva za kvalitetno provođenje vremena u mirovini. Imali su više vremena za hobije, putovanja, rekreaciju, a uz to je i zabilježen porast brojke završenih škola i fakulteta. Nadalje, autor ističe kako je prethodno obrazovanje bila glavna odrednica za buduću izobrazbu u trećoj životnoj dobi i stoga se može zaključiti kako je porast broja obrazovanih ljudi treće životne dobi izravno utjecao na razvoj koncepta cjeloživotnog učenja.

Prema svjetskim standardima razdoblje starosti odnosno treće životne dobi započinje sa šezdeset i pet godina (Gobo, 2011). Pečjak (2001) razdoblje treće životne dobi dijeli na četiri faze. Najprije, treću životnu dob smješta nakon 50. godine života, a unutar tog razdoblja postoji *kasna srednja dob* – od 50 – 60 godina; *mlađa starost* – od 60 do 70 godina; *srednja starost* - od 70 -80 godina, te *visoka starost* nakon 80. godine.

O kognitivnim i tjelesnim funkcijama koje su vezane uz učenje, a starenjem opadaju, progovara i Conrad (2022) naglašavajući važnost razumijevanja osoba treće životne dobi kao učenika kojima se treba pristupiti specifičnim načinom podučavanja. Autorica najprije navodi vid i sluh kao osjetila koja najvećem broju stanovnika slabe s procesom starenja. S tim u vezi, nastavnici koji ih podučavaju trebaju prilagoditi svoj način rada na te okolnosti. Nadalje, spominje se i razina energije kod starijih osoba kao jedna od otežavajućih okolnosti u podučavanju. Povećani umor prisutan kod starijih osoba nerijetko rezultira mrzovoljnošću, promjenama raspoloženja i gubitka entuzijazma. Stoga, kako autorica navodi, za andragoge je važno spoznati da starije osobe mogu imati i „loše" i „dobre" dane i savjetuje se da aktivnosti učenja ne bi trebala biti previše vremenski opterećujuća, te bi trebala biti organizirana u idealno doba dana, prema dogovoru.

Mubarak i Suomi (2022) upozoravaju kako se na proces starenja nerijetko gleda negativno i kako se smatra da je sve veći udio starijih ljudi u stanovništvu određene države slaba točka gospodarstva. Međutim, nasuprot takve predodžbe o starijim ljudima, ističe se životno iskustvo starijih ljudi upravo kao potencijalna snaga gospodarstva. No najprije je nužno starije osobe vratiti na pravu stranu digitalnog jaza kako bi se njihovo iskustvo moglo kvalitetno iskoristiti.

Iznimno je važno i okruženje u kojem se osoba treće životne dobi nalazi, te kvaliteta međudnosa s ljudima koji je okružuju. S tim u vezi, Pečjak (2001) ističe pojam starosne samopercepcije. Riječ je vlastitom viđenju sebe s obzirom na godine starosti. Navodi se kako ljudi sebe mogu doživljavati mlađima, jednako starima ili starijima u odnosu na stvarnu životnu dob. Na taj subjektivni dojam uglavnom utječu okruženje pojedinca i njegova uspješnost i zadovoljstvo životnim ulogama u kojima se u toj dobi nalazi. Ipak, autor navodi kako je naprimjerenije ponašati se u skladu sa stvarnom životnom dobi, odnosno ne doživljavati sebe s velikim odstupanjima u odnosu na stvarnu dob. Jasno pozicioniranje i primjereno ponašanje u odnosu na životnu dob smanjuje rizik od potencijalnih razočarenja i pozitivno utječe na mentalno zdravlje.

Aktivno starenje

Uz općenite opise i definicije procesa starenja, važno je objasniti i koncept aktivnog starenja. Ovaj koncept se može odnositi na pojedinca, ali i društvene zajednice kao cjeline. Svjetska zdravstvena organizacija ovaj koncept predstavlja kao mogućnost iskorištavanja osobnih fizičkih, društvenih i mentalnih potencijala na svom životnom putu. Također, aktivno starenje se odnosi na sudjelovanje starijih osoba u društvenom i kulturnom životu zajednice. Aktivno starenje definira se kao „proces optimiziranja prilika za zdravlje, sudjelovanje i sigurnost kako bi se sa starenjem poboljšala kvaliteta života." (Svjetska zdravstvena organizacija, 2007, 12)

Koncept aktivnog starenja Loureiro i Barbas (2014) opisuju kao pristup životu u kojem pojedinac treba nastojati iskoristiti ono što mu život pruža bez obzira je li to na poslu, kod kuće ili u zajednici. Također, ističe kako je potrebno raditi na jačanju međugeneracijskog dijaloga s ciljem poboljšanja odnosa mladih ljudi i osoba treće životne dobi smanjujući tako generacijski jaz. Vezano uz temu ovoga rada, odnosno digitalnu pismenost kod osoba treće životne dobi, autorica smatra da je jedan od načina promoviranja aktivnog starenja uz digitalne tehnologije osiguravanje boljeg pristupa informacijama starijim osobama, uključujući dostupnost povezivanja preko interneta. S tim u vezi, navodi se projekt portugalske Fondacije za znanost i tehnologiju čiji je cilj razvoj informacijsko-komunikacijskih vještina ranjivih skupina te njihovu inkluziju u društvo. Projekt će između ostalog doprinijeti:

- smanjenju postotka osoba koje ne koriste internet među informatičko isključenim građanima
- razvoju materijala za obuku digitalnog opismenjavanja

- u predlaganju i provođenju inicijativa za promicanje inkluzije i povećanja digitalne pismenosti (Lourerio, 2014, 6)

Treća životna dob u kontekstu cjeloživotnog učenja

Koncept cjeloživotnog učenja ili cjeloživotnog obrazovanja je najprije zamišljen kao mogućnost odraslih ljudi da pristupaju formalnom obrazovanju. Međutim, razvojem koncepta proširilo se i njegovo značenje, ističući sveobuhvatni pogled na učenje kroz život.

„Cjeloživotno učenje obuhvaća sve svrhovite aktivnosti učenja, od kolijevke do groba, koje za cilj imaju unaprjeđenje znanja i kompetencija za sve pojedince koji žele sudjelovati u aktivnostima učenja." (OECD, 2001, 2)

U dokumentu Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (2001) navode se ključne postavke koncepta cjeloživotnog učenja. Najprije, cjeloživotno učenje nudi sustavni pogled na učenje, pri čemu se istražuje ponuda i potražnja mogućnosti učenja tijekom cijelog životnog vijeka. Nadalje, u cjeloživotnom učenju naglasak se stavlja na zadovoljavanje potreba učenika stavljajući ga tako u središte obrazovnog procesa. Cjeloživotno učenje je usmjereno na samostalno učenje pri čemu naglašava motivaciju kao važan čimbenik učenja. U konačnici, ističe se i uravnotežen pogled na višestruke ciljeve učenja, odnosno na činjenicu da se prioritete među obrazovnim ciljevima mijenjaju u zavisnosti od dobi pojedinca.

Boulton-Lewis i Tam (2012) ističu kako je cjeloživotno učenje u velikoj mjeri postalo obilježje suvremenog svijeta iz ekonomskih razloga. Politički programi država koji se odnose na cjeloživotno učenje nastaju kao način nacionalnog usklađivanja sustava obrazovanja sve u svrhu konkurentnosti.

Suština cjeloživotnog učenja ogleda se u činjenici da se učenje događa i treba događati tijekom cijeloga života. Grace Oh i Hong (2020) smatraju da stvari koje se uče tijekom školovanja služe kao temelj daljnjoj izobrazbi i prilagođavanju. Vještine nužne za uspjeh i općenito život u društvu koje se velikom brzinom mijenja kontinuirano se proširuju i nadograđuju. Autori predlažu da bi se na ulogu formalnog obrazovanja trebalo gledati iz nešto drukčije perspektive. Naime, od djetinjstva bi se kroz formalno obrazovanje trebalo osposobljavati učenike za stjecanje vještina

koje bi im pomogle da postanu cjeloživotni učenici. Naravno, ne zanemaruje se sadržaj učenja, ali budući da znanja i vještine naučene u školi ubrzo zastarijevaju, naglasak se ipak stavlja na vještine cjeloživotnog učenja.

Diane Conrad (2022) upozorava na važnost razlikovanja pojmova učenja i obrazovanja. Kako se navodi, učenje je individualno usmjereno, odnosno to je ono što čovjek kao pojedinac radi na sebi. Moguće je učiti unutar obrazovnog sustava, neformalno ili iskustveno. S druge strane, obrazovanje je proces, te ujedno i proizvod, uglavnom formalno osiguran i organiziran od strane neke institucije, organizacije ili agencije. Što se tiče uloge odraslih u obrazovanju i učenju, autorica navodi da starije osobe koje upišu priznate obrazovne programe organizirane od strane sveučilišta ili drugih obrazovnih institucija sudjeluju u formalnom obrazovanju. S druge strane, navodi se kako je složeniji proces neformalnog učenja. Ono se može odnositi na strukturirane situacije učenja, ali izvan institucije koja provodi program. Također, neformalno učenje se može odnositi na svakodnevne situacije u kojima čovjek nešto nauči i uglavnom su neplanirane, nestrukturirane, ali ponekad i nesvjesne.

Vežano za cjeloživotno učenje s naglaskom na treću životnu dob, Zovko (2020) navodi ciljeve obrazovanja starijih osoba. Najprije, važno je prenositi znanja i sposobnosti u svrhu održavanja zdravstvenih i mentalnih kapaciteta. Međutim, važnost obrazovanja u trećoj životnoj dobi ogleda se i u stavu da se starijim osoba učenje treba predstaviti kao nešto zabavno i stimulativno, te kao sredstvo kojim starije osobe aktivnije pristupaju društvenom životu i stječu nova iskustva.

Prioriteti na polju obrazovanja osoba treće životne dobi su sljedeći:

- „Pokretanje inicijativa koje kombiniraju učenje s nastojanjima da se održi i obnovi društveni kapital.”
- „Angažiranje starijih osoba u razinama tjelesne aktivnosti primjerenim dobi kao ključna dimenzija učenja.”
- „Promicanje korištenja novih tehnologija kao sredstava za učenje i društvenost među starijim osobama.” (Boulton-Lewis i Tam, 2012, 19)

Autori naglašavaju kako poduzimanje ovih koraka uvelike ovisi o državnim politikama budući da predstavnici država određuju prioritete i u skladu s tim stvaraju obrazovne programe, te općenito programe usmjerene ka starijim osobama. Nužno je odmaknuti se od ustaljenih stereotipa o

starijim osobama i usmjeriti se drugačijem shvaćanju što to znači biti u trećoj životnoj dobi u suvremenom svijetu.

Također, vrlo je važno osvijestiti kako podučavanje odraslih, pa tako i osoba treće životne dobi, nosi određene posebnosti i ne može se promatrati kao klasično podučavanje učenika u formalnom obrazovanju. U nastavku će se u cjelosti prikazati načela koja opisuju odrasle osobe u procesu cjeloživotnog učenja:

- **„Motivacija** – odrasli su motivirani učiti ako postoji razlog, svrha ili cilj zbog kojeg sudjeluju u obrazovnom procesu.
- **Kontrola** – odrasli imaju potrebu za kontrolom svoga života. Oni su samousmjereni i preuzimaju odgovornost za vlastito učenje.
- **Iskustvo** – odrasli, svjesno ili podsvjesno, povezuju novo učenje s onime što već znaju, što su spoznali, bilo životnim iskustvom ili putem obrazovanja. Procjenjuju nove informacije/ ideje/znanja s obzirom na postojeće iskustvo.
- **Različitost** – odrasli se međusobno razlikuju po životnom iskustvu i godinama. Ta različitost može oplemeniti procese obrazovanja upotrebom dijaloga i grupnih diskusija ili projekata s ciljem razmjene iskustava.
- **Godine** – brzina i sposobnost učenja smanjuje se s godinama, ali dubina se razumijevanja/učenja povećava. Cjeloživotnim učenjem odrasli osiguravaju fleksibilnost moždanih aktivnosti prema usvajanju novih informacija i znanja te veću sposobnost „upijanja“ istih.
- **Cilj** – odrasli se obrazuju s ciljem i žele primijeniti naučeno što je moguće prije. Oni žele da im se informacije predstave organizirano i sistematizirano, s ključnim elementima koji su jasno vidljivi.
- **Relevantnost (važnost)** – odrasli žele znati zašto nešto uče. Sadržaji poučavanja moraju biti relevantni potrebama onih koji sudjeluju u edukaciji i primjenjivi u profesionalnom ili privatnom životnom okruženju.
- **Navike** – odrasli često imaju oblikovane navike, koje mogu biti u suprotnosti od onih koje se žele postići u procesu učenja. Tada se javlja otpor i smanjeni stupanj fleksibilnosti u prihvaćanju novih znanja te je potrebno uložiti više vremena i uvjerenja u ispravnost

sadržaja koji se poučavaju/predstavljaju. U suprotnom, odrasli se mogu osjetiti ugroženima i napadnutima.

- **Promjene** – dok neke odrasle promjena motivira, drugi joj se odupiru. Učenje obično zahtijeva promjenu stavova, uvjerenja, oblika ponašanja i načina djelovanja. Zato je važno objasniti svaku dvojbu ili nejasnoću koja se pojavi u procesu poučavanja.
- **Poštovanje** – odrasli očekuju i zahtijevaju poštovanje, a ono im se iskazuje uvažavanjem njihovih ideja i mišljenja." (Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, 2012, 4-5)

Prednosti i izazovi cjeloživotnog obrazovanja u kontekstu osoba treće životne dobi

O prednostima cjeloživotnog obrazovanja u kontekstu osoba treće životne dobi, Zovko (2020) naglašava kako je stupanj obrazovanja pojedinca izrazito značajan u smislu da pozitivno utječe na njegov život i doživljaj svijeta oko sebe. Kvalitetnim obrazovanjem pojedinac osvješčuje značajke dobi u kojoj se nalazi i ima više razumijevanja na sve pojave koje starenje donosi. Također, autorica ističe da stariji ljudi s vremenom gube ulogu pasivnih promatrača, već sudjeluju u kreiranju svog slobodnog vremena i tako sami upravljaju kvalitetom vlastitog života.

Vizek-Vidović (2007) upozorava na razlike unutar dobnih skupina, u kontekstu cijeloživotnog obrazovanja te navodi kako mlađe generacije imaju u prosjeku dosta više godina obrazovanja u odnosu na starije generacije. Osim toga, pri obrazovanju odraslih se u obzir moraju uzeti i različite životne situacije pojedinaca te stilovi učenja i pamćenja.

Conrad (2022) naglašava tri potencijalne zapreke u uspješnom podučavanju starijih osoba u kontekstu cjeloživotnog učenja. Riječ je o situacijskim zaprekama koje podrazumijevaju individualnu životnu situaciju pojedinca koji može biti u nepovoljnoj financijskoj situaciji ili izložen osobnoj traumi kao što je razvod. Ovakva vrsta zapreke u podučavanju problematičnija je ako uzmemo u obzir da andragozi nemaju utjecaj na životnu situaciju njihovih učenika. Nadalje, navode se i dispozicijske zapreke koje se odnose na psihološko ili emocionalno stanje pojedinca. Ukoliko starija osoba pati od depresije, tjeskobe ili zamora, svakako da je i učenje otežano. U konačnici, postoje i institucionalne zapreke koje autorica opisuje kao vanjske. Riječ je o zaprekama koje nastaju nametnutnim naknadama institucije, programskim zahtjevima ili upisnim zahtjevima.

Stankov (2017) vezano za Sveučilište za treću životnu dob navodi sljedeće prednosti obrazovanja starijih osoba:

- **„Podizanje svijesti osoba treće životne dobi o njihovim pravima i potrebama.”** Ova tvrdnja se odnosi na činjenicu da je već samo uključivanje u proces obrazovanja proaktivno ponašanje i da starije osobe imaju mogućnost oblikovanja aktivnosti unutar obrazovnih programa.
- **„Stvaranje društvenih zajednica, povećanje društvenog kapitala i izgradnja prijateljstava.”** Naglašava se važnost društvenih veza i interakcije s ljudima u svrhu brige o mentalnom zdravlju.
- **„Pružanje prilike za cjeloživotno učenje, nove vještine i nova znanja.”** Autor ističe kako većina starijih ljudi ima želju za stjecanjem novih vještina, znanja, ali i prilika za razvoj i upotrbljivost novih talenata.
- **„Razvijanje pozitivne samopercepcije kod starijih osoba.”** Autor navodi kako je pozitivna samopercepcija izrazito povezana s kvalitetom života u trećoj životnoj dobi. Starije osobe koje imaju pozitivnu sliku o sebi takvim pristupom značajno utječu na povećanje kvalitete vlastitog zdravlja i života.
- **„Jačanje međugeneracijskog dijaloga.”** Autor navodi primjer Državnog sveučilišta za treću životnu dob u Bugarskoj, gdje se konkretnim mjerama nastoji ojačati veza između studenata i njihovih baka i djedova, te općenito povećati interes mlađih generacija o životima starijih.
- **„Podrška svrhovitom starenju.”** Pri ovoj tvrdnji autor zauzima stav da se institucije poput Sveučilišta za treću životnu dob ne bi trebale ograničiti isključivo na ulogu pružatelja usluga u obrazovanju, već biti predvodnik u kreiranju politika usmjerenih na obrazovanje starijih osoba.

1.2 Digitalna i informacijska pismenost

Važno je razlikovati pojmove digitalne i informacijske pismenosti. U nastavku će se opisati značenje tih pojmova kako bi se pojasnile temeljne razlike. O informacijskoj pismenosti pisao je Lau (2006) u kontekstu cjeloživotnog učenja. Informacijsku pismenost opisuje kao skup vještina

koje se mogu naučiti, dok je cjeloživotno učenje više zdrava navika pojedinca. Informacijska pismenost može se također definirati kao „sposobnost pronalaženja i procjene trenutne, relevantne i točne informacije i sposobnost korištenja te informacije učinkovito kako bi se zadovoljile vlastite potrebe". (Welsh i Wright, 2010, 143)

Ciler (2020) naglašava kako je informacijska pismenost širi pojam od digitalne pismenosti te da podrazumijeva sve informacije, bez obzira u kojem su obliku dostupne. Informacijska pismenost se ponajprije odnosi na znanja i vještine kako pravilno upravljati informacijama, odnosno kako ih pravilno vrednovati i koristiti.

O prednostima informacijske pismenosti u kontekstu cjeloživotnog učenja Lau (2006) navodi da ta dva koncepta zajednički doprinose poboljšanju:

- skupu osobnih izbora i opcija ponuđenih pojedincu u kontekstu osobnih, obiteljskih i društvenih pitanja
- kvalitete i korisnosti obrazovanja i obuke u formalnom školskom okruženju prije ulaska u radni odnos, ali i kasnijoj neformalnom obrazovnom okruženju i osposobljavanju za radno mjesto
- izgleda za pronalazak i zadržavanje zadovoljavajućeg posla i karijerno napredovanje uz odgovarajuće nagrade; te donošenja isplativih i racionalnih ekonomskih i poslovnih odluka
- učinkovitog sudjelovanja pojedinca u društvenim, kulturnim i političkim kontekstima, kako na razini lokalne zajednice, tako i na višim razinama; te u identificiranju i ispunjavanju profesionalnih ciljeva i težnji (Lau, 2006, 12-13)

Što se tiče osoba treće životne dobi, Zovko Celizić (2020) navode prednosti informacijske pismenosti u cjeloživotnom učenju starijih osoba. Navode kako osobe koje su informacijski pismene održavaju psihički i mentalnu vitalnost, a osim toga kvaliteta života pojedinca i čitavog društva se povećava. Također, autorice vide važnost informacijske pismenosti u smislu da ona predstavlja izazov suvremenog društva. S jedne strane, informacije su danas lako dostupne i prisutne su u izrazito velikom broju. Međutim, nužno je da pojedinac razvija svoje vještine informacijske pismenosti kako bi mogao optimalno koristiti relevantne informacije sve u svrhu osobnog napretka.

Kada je riječ o pojmu digitalne pismenosti, on se pojavljuje devedesetih godina prošlog stoljeća te označava „sposobnost razumijevanja i korištenja informacija u više oblika iz raznih izvora koji se prezentiraju putem računala." (Vercruyssen, Schirmer, Geerts i Mortelmans, 2023, prema Gilster 1997, 2). Svakako da se od tada digitalni svijet u velikoj mjeri promijenio pa tako i definiranje i percepcija pojma digitalne pismenosti. Digitalno pismena osoba opisuje se kao osoba koja „može izreći mišljenje o nekom izvoru dostupnom online putem, pretraživati internet, upravljati multimedijском građom ili komunicirati putem mreže." (Ciler, 2020, 2)

Digitalna pismenost je sposobnost pristupa, upravljanja, razumijevanja, integracije, komunikacije, procjena i stvaranja informacija putem digitalnih tehnologija na siguran i odgovarajući način za zapošljavanje, pristojne poslove i poduzetništvo. Uključuje kompetencije koje se kroz razne nazive odnose na računalnu pismenost, informacijsko-komunikacijsku pismenost, informacijsku pismenost i medijsku pismenost." (UNESCO, 2018, 6)

Loureiro i Barbas (2014) opisuju karakteristike digitalno pismene osobe navodeći sljedeće kompetencije:

- znati kako pristupiti informacijama i kako ih prikupljati iz virtualnog i digitalnog okruženja
- upravljati informacijama i organizirati ih tako da mogu biti korisne u budućnosti
- procijeniti, integrirati, interpretirati i usporediti informacije iz više izvora
- stvarati i generirati znanje prilagodbom, primjenom i ponovnim stvaranjem novih informacija
- komunicirati i prenositi informacije različitoj i raznovrsnoj publici putem odgovarajućih sredstava. (Louerio i Barbas, 2014, 3)

Brojna istraživanja Eurostata pokazuju da osobe treće životne dobi spadaju u dio populacije koji je najmanje digitalno pismen. Stoga, naglašava se nužnost ulaganja u programe i resurse koji će omogućavati starijim osobama digitalno opismenjavanje i uključivanje u digitalno društvo. Navode se prednosti digitalno pismene osobe poput povezivanja s prijateljima i obitelji koja živi na udaljenim mjestima. Iako digitalna, ta povezanost može doprinijeti smanjenju osjećaja usamljenosti i izoliranosti. Također, uzimajući u obzir zdravstvene karakteristike starijih osoba, digitalna pismenost pruža mogućnost lakog pretraživanja informacija o zdravlju i zdravstvenim

uslugama, ali i pronalasku važnih informacija ili čak i kupovini preko interneta, sve to bez iscrpljujućeg fizičkog napora. (BOOMER Provjera vještina – završno izvješće, 2023)

Findsen i Formosa (2011) također iznose brojne benefite korištenja interneta koji se odnose na starije stanovništvo. Ponajprije se to odnosi na osobe koje žive same, bez supružnika, u ruralnim krajevima ili imaju smanjenu mogućnost kretanja. Korištenje suvremenih digitalnih tehnologija omogućuje tom stanovništvu bolje povezivanje sa udaljenom rodbinom i općenito pozitivno utječe na samopoštovanje, osjećaje samokontrole i razvijanje mentalnih kapaciteta, pritom smanjujući depresivnost.

Međugeneracijski jaz

Demografski pokazatelji

Prema Državnom zavodu za statistiku (2021), populacija Republike Hrvatske iznosila je 3,8 milijuna ljudi. Prema tim podacima, udio stanovništva preko 65 godina iznosio je čak 22%, a čak 45% svih stanovnika Hrvatske ima preko 50 godina. Lako je zaključiti kako Hrvatska prati trendove Europske unije kada je riječ o starenju stanovništva. Europsko stanovništvo postaje sve stariji, a razlozi su brojni. Kontinuirani napredak znanosti i medicine omogućio je da prosječni životni vijek čovjeka u Europskoj uniji iznosi 80 godina. (Bello, 2023) Osim toga, broj rođenih je u opadanju još od 2008. godine, kada se na 1000 ljudi rađalo 10,6 djece, dok je ta brojka u 2021. godini iznosila 9,1. (Eurostat, 2023) Sve su to pokazatelji da je Europa, uzimajući u obzir dobnu strukturu njenog stanovništva, zaista stari kontinent. Na razini cijele Europske unije broj stanovnika preko 65 godina iznosi 21%, odnosno preko 90 milijuna ljudi. Stoga, jasno je da osobe treće životne dobi čine značajan dio europskog i hrvatskog stanovništva i nikako ne smiju biti marginalizirani i izolirani od društvene zajednice. Međutim, digitalna pismenost jedan je od pokazatelja da se stvara generacijski jaz između mladog i starog stanovništva. Eurostat (2024) donosi podatke o digitalnim vještinama stanovništva Europske unije. Prema tim rezultatima, više od polovice europskog stanovništva u dobi od 16 do 74 godine posjeduje osnovne digitalne vještine. Indikativan je podatak da stanovništvo u rasponu od 65 do 74 godine bilježi slabije digitalne vještine. Uspoređujući ovu dobnu grupu sa grupom od 25-34 godine, pokazalo se da su u postotcima starije osobe čak upola manje digitalno pismenije od mladog stanovništva. Ovaj

podatak jasan je pokazatelj da su osobe treće životne dobi u nepovoljnom položaju, budući da je za kvalitetan život u suvremenom društvu digitalna pismenost preduvjet.

Jedan od dugoročnih ciljeva politike Europske unije jest i digitalna transformacija. Ona je neizbježna, budući da se svijet ubrzano mijenja, te iz dana u dan nove tehnologije utječu na gotove sve aspekte čovjekova života. S tim u vezi, Eurostat (2023) donosi još statističkih pokazatelja. Približno 90% ljudi u Eurposkoj uniji koristi internet najmanje jednom tjedno, ali 54% njih posjeduje osnovne digitalne vještine. Digitalno najpismeniji su Finci i Nizozemci sa 79% digitalno pismenih stanovnika, dok se Republika Hrvatska nalazi u sredini, sa 63% digitalno pismenih stanovnika. Jasno je da ima prostora za napredak i državne politike i strateški dokumenti trebaju ići u smjeru digitalne transformacije države i stanovništva.

Prema podacima Državne agencije za statistiku (2020), najmlađa populacija još uvijek prednjači u upotrebi računala, a broj korisnika opada proporcionalno njihovoj dobi. Tek nešto više od 20% populacije u dobnoj skupini od 65 do 74 godine u Hrvatskoj koristi računalo.

Generacije

Teorija generacija ili generacijska teorija koncept je kojeg su postavili autori Strauss i Howe (1991) kojim objašnjavaju kako različite dobne skupine promatraju i djeluju na svijet u svom vremenu. Koncept se ponajprije odnosi na američku i zapadnu civilizaciju, te prema ovoj teoriji, svaka generacija definirana je skupom zajedničkih karakteristika koje oblikuju njihov svjetonazor i interakciju s društvom. Autori, između ostalih, navode sljedeće klasifikacije generacija:

„Tiha generacija – rođeni između 1925. i 1942. godine. Generacija prilagodljivih ljudi. Vremenska obilježja ove generacije su Velika depresija, te Drugi svjetski rat. Krizu doživljavaju u mladosti, a procvat u srednjim godinama." (Strauss i Howe, 1991, 279)

„Boomer generacija – rođeni između 1943. i 1960. godine. Generacija idealista. Procvat u rastućoj odrasloj dobi" (Strauss i Howe, 1991, 299)

„Milenijska generacija – rođeni nakon 1982. godine. Građanska generacija. Čak je i vrijeme nastanka ove nove generacije povijesno. Godine rođenja ove generacije protezat će se do, a vjerojatno i nakon 2000. godine, kraja drugog tisućljeća." (Strauss i Howe, 1991, 335)

Uzimajući u obzir godinu nastanka Straussovog i Howeovog djela i njihove generacijske teorije, ovako klasificiran prikaz generacija je nepotpun. Ovi autori su bili začetnici teorije koja će naširoko biti prihvaćena kod brojnih drugih autora koji će kroz svoje radove nadopunjavati i usavršavati klasifikaciju. Aktualna općeprihvaćena klasifikacija će se prikazati u nastavku:

- „Tiha generacija: 1928-45: generacija Pokreta za ljudska prava, radija i Elvisa Presleya.”
- „Baby Boomers: 1946-64: generacija slobodne ljubavi, frizbija i Ford Mustanga.”
- „Generacija X: 1965-80: potpuno radikalna generacija srednjeg djeteta.”
- „Milenijalci: 1981-96: prva generacija oblikovana internetom.”
- „Generacija Z: 1997-2012: nadolazeća generacija, raznolikija i pragmatičnija od prethodnika.”
- „Generacija Alfa: 2012-danas: može se samo nagađati kako će izgledati životi ove generacije.” (Eldridge, 2023)

Ubrzanim razvojem tehnologije dolazi do stvaranja generacijskog jaza između mladih osoba koje su odrasli i odrastaju uz tehnologiju s jedne strane, te starijih osoba kojima je tehnologija nešto novo i nepoznato, s druge strane. Fistrić (2019) opisuje fenomen digitalnog jaza kao podjelu na ljude koji imaju pristup internetu i one koji nemaju, te ističe starije osobe kao jedne od najpogođenijih ovim fenomenom. Autorica je provela istraživanje vezano za digitalizaciju u određenim generacijama s nekoliko postavljenih hipoteza. Za ovaj rad su značajne prve dvije hipoteze koje glase:

1. „Bejbibumersi (rođeni između 1946. i 1960. godine) ne koriste pametne telefone za dolazak do informacija.”
2. „Postoji generacijski jaz između bejbibumersa i generacije Z što se očituje u načinu korištenja novih medija” (Fistrić, 2019, 132)

Dobivenim rezultatima potvrđena je prva hipoteza, budući da velika većina ispitanika rođenih između 1946. i 1960. godine ne koriste pametne telefone za dolazak do informacija. Primarni izvor informiranja ovoj generaciji je televizija. Također, rezultatima je potvrđeno postojanje generacijskog jaza između bejbibumersa i generacije Z jer bejbibumersi nove medije koriste kao alat za pronalazak vijesti, dok generacija Z nove medija implementira u njihovu svakodnevicu.

Vrlo slikovit prikaz generacijskih razlika kada je riječ o digitalnim vještinama i snalaženju u digitalnom svijetu ponudio je Prensky (2001) opisujući digitalne urođenike i digitalne doseljenike. On smatra da su nove generacije izvorni govornici digitalnog jezika računala, videoigara i interneta. S druge strane, osobe koje nisu rođene u digitalnom dobu, ali su kasnije kroz život morale doći u doticaj s digitalnim jezikom i alatima, naziva digitalnim doseljenicima. Iako termin „digitalni doseljenici“ Prensky koristi za osobe rođene prije digitalizacije, to ne znači nužno da misli na osobe treće životne dobi, naprotiv. Stoga, moglo bi se reći da su osobe treće životne dobi dijelom digitalni doseljenici, a dijelom čak nisu niti stupili u taj novi, digitalni svijet.

Sivi digitalni jaz

Millward (2003) uvodi pojam „sivi digitalni jaz“ kojim objašnjava fenomen nekorištenja interneta starijih osoba, koje naziva „sivim“ dijelom društva. Autor uvidom u statističke podatke Državnog zavoda za statistiku Ujedinjenog Kraljevstva naglašava nesrazmjer u korištenju interneta između osoba starijih od 55 godina i mlađih generacija. Autor također smatra da postoje dvije razine digitalnog jaza. Najprije, digitalni jaz koji nastaje s obzirom na (ne)dostupnost interneta, te kritizira državne politike koje su usmjerene isključivo na rješavanje tog problema. Međutim, druga razina digitalnog jaza odnosi se na percepciju i digitalne vještine „sive“ populacije. Ova razina je zanemarena od strane državnih politika, te autor smatra kako je podjednako problematična kao i dostupnost interneta.

Cirili i Nicolini (2019) naglašavaju kako je tehnološki napredak u porastu i kako nove tehnologije mijenjaju svijet svakodnevno. Navode kako to može biti i pozitivno i negativno, no najprije se cjelokupna populacija mora prilagođavati i konstantno usavršavati svoje digitalne vještine kako bi spoznala pozitivne i negativne strane novih tehnologija. S tim u vezi, autorice su provele istraživanje o teorijskim postavkama digitalnih vještina svake generacije pojedinačno, klasificiranih prema stručnoj literaturi. Osim toga, istraživao se i profil cjelokupne populacije određenih generacija. Istraživanjem stručne literature, autorice Cirili i Nicolini (2019) zaključile su da se digitalne vještine opisuju kao skup dinamičnih i različitih vještina koje se mogu podijeliti na osnovne i složenije vještine. Osnovne vještine istraživanje, pronalaženje i razmjena informacija, dok bi složenije vještine označavale odabir, interpretaciju i prosuđivanje informacija te stvaranje tehnološkog sadržaja. Osim toga, autorice su predstavile karakteristike tihe generacije i baby boomersa ističući kako njima pripadaju tradicionalni ljudi, razvijenih intrapersonalnih i

interpersonalnih vještina. Autorice smatraju da je nužno pročitati profil svake generacije u svrhu stvaranja kvalitetnih obrazovnih programa usmjerenih ka digitalnim vještinama.

Prisutne su razlike u korištenju novih tehnologija ne samo između generacije baby boomersa i mlađih generacija, nego i unutar generacije baby boomersa. John o' Keefe (2014) u istraživanju o digitalnom jazu između starijih i mlađih baby boomersa u američkim dobno ograničenim zajednicama uočava slične navike i jednih i drugih, no stariji baby boomersi preferiraju korištenje laptopa, dok mlađi više koriste pametne telefone. Sve u svemu, autor zaključuje da su baby boomersi koji su bili sudionici njegovog istraživanja digitalno pismeni u smislu internetske komunikacije s drugima, korištenja digitalnih uređaja i medija, ali njihovu digitalnu pismenost opisuje kao najosnovniju.

O prevladavanju digitalnog jaza progovara Fistrić (2019) napominjući kako je proces smanjenja digitalnog jaza složen te ga se može promatrati kroz tri perspektive: ekonomsku, društvenu i političku. Za ovaj diplomski rad važno je naglasiti društvenu i političku perspektivu prevladavanja digitalnog jaza. Konkretnim državnim politikama i strateškim dokumentima potrebno je poticati digitalnu izobrazbu starijeg stanovništva te tako smanjivati jaz između generacija.

Mubarak i Suomi (2022) upozoravaju na ozbiljne posljedice produbljivanja digitalnog jaza. Naime, istraživanjem su došli do rezultata koji potvrđuju povezanost sivog digitalnog jaza sa slabijom zdravstvenom skrbi osoba treće životne dobi. Budući da se svijet naglo promijenio u vrijeme globalne zdravstvene krize uzrokovane virusom COVID-19, većina zdravstvenih usluga naglo prelazi na digitalne platforme. Svakako da se tako izbjegavaju nepotrebna čekanja u redovima, brojna papirologija i sl. Međutim, autori napominju kako se ne smiju zaboraviti osobe s druge strane digitalnog jaza, ponajprije osobe treće životne dobi, koje još uvijek nisu u potpunosti ovladale novim tehnologijama i stoga zdravstvena skrb o njima postaje ugroženija. Sve u svemu, autori zaključuju kako smanjivanjem sivog digitalnog jaza dolazi do poboljšanja zdravlja i dobrobiti starijih osoba.

Stereotipi

Stereotipi o starijim osobama svakako su jedan od čimbenika koji produbljuju međugeneracijski jaz. Kada se govori o stereotipima, nije ih dovoljno samo nabrojati i sustavno prikazati, već upozoriti i na posljedice koje nastaju. Zovko, Zloković i Damjanić (2020) ističu kako stariji ljudi

koji su konstantno izloženi stereotipnim razmišljanjima okoline, i sami polako prihvaćaju negativne tvrdnje kao istinite. To utječe na stvaranje loše slike o sebi te uglavnom dovodi do izolacije od društvenih događanja. Autorice navode kako je to zatvaranje u sebe posljedica gubitka samopouzdanja koje je povezano s otežanom interakcijom s mlađim generacijama.

Pečjak (2001) napominje kako je svaka društvena skupina izložena utjecaju stereotipa, a kada je riječ o stereotipnim predodžbama o starijim ljudima, navodi nekoliko prevladavajućih obilježja koja su uglavnom negativna: „fizička, intelektualna i spolna nemoć; ovisnost o drugima, slabo pamćenje, duševna odsutnost, konzervativnost, rigidnost, otkaćenost, svadljivost, tvrdoglavost, škrtost, egocentričnost, egoizam i cinizam." (Pečjak, 2001, 80)

S obzirom da ljudi na različite načine percipiraju određene društvene skupine, osobe treće životne dobi kao posebna skupina nisu imuni na predrasude i kategorizaciju od strane društva. Stoga, izdvajaju se tri tipa starijih osoba:

- tip bake – koristan, ljubazan, spokojan i pouzdan
- stariji državnik – inteligentan, natjecateljski raspoložen, agresivan i netolerantan
- stariji građanin – usamljen, staromodan, slab i zabrinut (Cuddy i Fiske, 2002, 7)

Utvrđeno je kako dolazi do smanjivanja negativnih stereotipa prema starijim osobama ukoliko se nastoji prikazati cjelovita slika pojedinca te kontekst u kojem živi i djeluje. S tim u vezi, izdvajaju se savjeti koji mogu utjecati na smanjenje negativnih stereotipa:

- prikazati manje pretjeranih slika starenja i smanjenje važnosti negativnih karakteristika
- predstaviti činjenice koje pobijaju lažne stereotipe kao što je pretpostavka da je većina starijih osoba senilna
- prikazati ravnotežu negativni osobina starijih osoba i onih pozitivnih, kao što su dobrobiti starenja
- naglasiti da su mnogi stereotipi o starijim osobama podijeljeni u različite stupnjeve ovisno o dobi pojedinca (npr. problemi s pamćenjem, sluhom i vidom)
- objasniti kako predrasude i diskriminacije od strane mladih utječu na stvaranje stereotipa (npr. tretiranje starijih ljudi kao beskorisnih uzrokuje nastanak stvarnog osjećaja beskorisnosti kod starijih)

- objasniti da su mnogi stereotipi o starijim osobama zastarjeli zbog znatnog unaprjeđenja sposobnosti i situacija u kojima se stariji ljudi nalaze
- naglasiti činjenicu da među starijim ljudima postoji jednako mnogo varijacija kao i među mladima, ako ne i više (Palmore, 2000, 302-303)

Izazovi digitalnog opismenjavanja osoba treće životne dobi

Poteškoće u razvoju digitalnih vještina kod osoba treće životne dobi javljaju se iz više razloga. Oni mogu biti prirodno, društveno ili ekonomski uvjetovani. U nastavku će se navesti neki od najvećih izazova s kojima se susreću osobe treće životne dobi kada je riječ o digitalnom opismenjavanju.

Najprije, jedan od glavnih izazova težeg usvajanja općenito novih vještina, pa tako i digitalnih, jest prirodni pad kognitivnih sposobnosti. O tome progovara Ciler (2020) naglašavajući kako zdravstveni problemi kao što su slabiji sluh i vid mogu otežati usvajanje informacijsko-komunikacijskih vještina. Osim toga, otežanom učenju pridonose i slabija radna memorija te niska brzina obrade novih informacija. Abdelmonem i Krawczyk (2013) napominju da su pažnja i pamćenje starenjem najpogođenije kognitivne funkcije. Međutim, to ne bi trebao biti izazov i prepreka korištenju suvremenih tehnologija kod osoba treće životne dobi, budući da i autori tvrde kako se razvoj informacijsko-komunikacijskih vještina poput učenja osnovnih radnji na računalu može smatrati kognitivnim treningom.

Ograničen pristup novim tehnologijama predstavlja još jedan izazov u razvoju digitalne pismenosti kod starijih osoba. Iako je prema podacima Eurostata (2023) broj osoba koje nemaju pristup internetu u stalnom opadanju još od 2014. godine, i dalje postoje mnoge starije osobe koje nisu u mogućnosti cjelovito koristiti nove digitalne tehnologije zbog nemogućnosti pristupa internetu. Od država Europske unije u kojima se mjeri dostupnost interneta, najlošije stoji Rumunjska u kojoj čak 23% osoba starijih od 65 godina ne može priuštiti internet. Republika Hrvatska se nalazi u sredini, na desetom mjestu, gdje 5,5% stanovništva starijeg od 65 godina ne može priuštiti internet. Ove brojke pokazuju napredak, budući da rezultati pokazuju napredak i sve veću dostupnost interneta starijim osobama. Ipak, uz dozu opreza treba napomenuti kako u Danskoj čak 99,6%

stanovnika starijih od 65 godina može sebi priuštiti internet. To svakako treba biti dugoročni cilj i hrvatske politike sve u svrhu smanjivanja digitalnog jaza i izbjegavanja marginalizacije i isključivanja starijih osoba. No, mogućnost korištenja interneta uvelike ovisi i o ekonomskoj situaciji i financijskim mogućnostima. S tim u vezi, Lukačević, Radmilović i Petr Balog (2018) navodi da domaćinstva s ponajprije starijim ljudima žive u nepovoljnoj financijskoj situaciji te da u Hrvatskoj veći dio starije populacije živi na granici siromaštva. Telebuh, Bertić, Znika i Poljak (2016) su istraživanjem koje je provedeno nad 46 umirovljenika utvrdili da samo 9% ima veliku sklonost za korištenje interneta. Autori ovoga istraživanje razloge za to vide u sveobuhvatnom zanemarivanju osoba treće životne dobi, a kao jedan od razloga niske zainteresiranosti za internetom navode i lošu ekonomsku situaciju starijih ljudi u Hrvatskoj.

Otpor i strah od suvremenih tehnologija

Otpor starijih osoba prema novim tehnologijama fenomen je koji predstavlja prvi i jedan od najvećih izazova ka usvajanju temeljnih digitalnih vještina. O ovom fenomenu piše Ciler (2020) ističući ga kao prepreku u digitalnom opismenjavanju. Navodi kako je otpor prema novim tehnologijama proporcionalno veći što je osoba starija. Također, prilikom informatičkih tečajeva i radionica digitalnog opismenjavanja naizgled jednostavna radnja poput sjedanja pred ekran računala stvara nelagodu kod starijih osoba. Ta nelagoda je uzrokovana strahom od pogreške ili čak strahom od oštećenja uređaja krivim rukovanjem. (Findsen i Formosa, 2011) Stoga, kako autori ističu, važno je za voditelje tečajeva i radionica da budu svjesni tih činjenica, te da u svakom trenutku budu dostupni starijim osobama i spremni na detaljno objašnjavanje svakog koraka.

Community Tech Network neprofitna je organizacija koja se bavi promoviranjem digitalne jednakosti te djeluje na području digitalnog opismenjavanja odraslih. Na temelju iskustva, navode nekoliko strahova osoba treće životne dobi pri korištenju novih tehnologija. Najprije, strah od nepoznatog jedna je od većih „kočnica“ pri kvalitetnoj digitalnoj izobrazbi. Budući da osobe treće životne dobi nisu odrasle u eri interneta, za njih su suvremene tehnologije nepoznat teritorij. Složenost korištenja internetom i novim uređajima ih odbija jer ne znaju ni gdje i kako početi. Također, zabrinutost glede privatnosti i sigurnosti na internetu još je jedan od strahova s kojim se starije osobe susreću. Internet prevare česta su pojava u današnje vrijeme, a jedna od najizloženijih skupina su upravo osobe treće životne dobi, uglavnom zbog niže digitalne pismenosti i nepoznavanja opasnosti na internetu. Nadalje, jedan od razloga otpora prema suvremenim

tehnologijama je strah starijih osoba da ne pokvare nešto. Prisutna je tjeskoba i nedostatak samopouzdanja pri korištenju uređaja, najčešće zbog same vrijednosti uređaja, budući da su nerijetko vrlo skupi, starije osobe su zabrinute hoće li znati pravilno rukovati uređajem bez da ga pokvare. (Community Tech Network, 2023)

Jezik digitalnog društva

Harris, Blocker i Rogers (2022) u istraživanju o preprekama i olakšicama pri korištenju suvremenih tehnologija navode da je jedna od najčešćih prepreka kod starijih osoba koje nikad nisu koristile nove tehnologije upravo briga o privatnosti i sigurnosti na internetu. Osim učestale zabrinutosti o sigurnosti na internetu, jezična barijera predstavlja značajnu prepreku pri kvalitetnom usvajanju digitalnih vještina. Korištenje suvremenih tehnologija neizostavno je uz korištenje pravilne terminologije, odnosno specifičnog žargonskog govora koji se koristi u informacijsko-komunikacijskim tehnologijama. O tome progovaraju Vercruyssen i sur. (2023) koji su vršili istraživanje o razini digitalne pismenosti osoba treće životne dobi u regiji Flandrija u Belgiji. U sklopu istraživanja ispitivani su instruktori digitalnih vještina o razini digitalne pismenosti polaznika njihovih tečaja. Kako je službeni jezik u Flandriji nizozemski, autori istraživanja navode poteškoće u prevladavanju jezične barijere. Napominju kako je većina izraza koji se koriste u IKT-u poput „tablet, smartphone, swipe, download, update, app, cursor“ jednostavno preuzeta iz engleskog jezika bez osmišljenih ekvivalenata u nizozemskom jeziku. Budući da većina starijih ispitanika u školama nisu učili engleski jezik, ne posjeduju dovoljno znanja ni o novoj terminologiji. U nastavku će se prikazati stavovi instruktora digitalnih vještina o terminologiji koju koriste pri poučavanju:

„Engleska terminologija, imaju dosta problema s tim... To moramo polako učiti. Obično je prevedem ili dam opis engleske riječi... da, za to je potrebno vrijeme, naravno. Nije brzo ako učiš umirovljenike, zar ne?“ Robert, 62

„Kad sam počela raditi u (organizaciji za starije odrasle osobe), uglavnom je bilo pitanja poput "Mora li stvarno sve biti na engleskom?" (smijeh) Bože... Pa da, već sam počela raditi na prijevodnom rječniku... jer stvarno vidimo da postoji velika potreba za tim.“ Kathleen, 40

„To je zapravo potpuno novi jezik. Tijekom nastave, ... primijetite da su za neke svi ti pojmovi novi jezik, pa im je vrlo intenzivno pokušati ih razumjeti. Neki pojmovi koji su nama normalni,

oni ih uopće ne poznaju pa... mi smo u toku, ali njima nije uvijek zabavno." Zala, 26 (Vercruyssen i sur., 2023, 5)

Navedena iskustva jasan su pokazatelj kako je čak i jezik suvremenog društva, odnosno terminologija koja se koristi pri korištenju digitalnih tehnologija, također jedan od izazova digitalnog opismenjavanja osoba treće životne dobi. O tome svakako treba promišljati i pri izradi obrazovnih programa za starije osobe. Međutim, na razvoj digitalnih vještina ne utječu samo osobne karakteristike pojedinaca, nego i drugi elementi. U završnom izvješću projekta Kroz Kroz projekt BOOMER navode se čimbenici koji utječu na neuspjeh u digitalnom opismenjavanju osoba treće životne dobi u Hrvatskoj:

- nedostatak formalnog političkog okvira posvećenog razvoju digitalnih vještina među starijim osobama, sa samo nekoliko političkih dokumenata koji su neizravno usmjereni na taj problem
- ograničeno istraživanje o digitalnim vještinama starijih osoba u Hrvatskoj, s tek nekoliko studija objavljenih u državnim časopisima
- nedovoljan broj neformalnih obrazovnih programa o digitalnim vještinama za starije osobe, s potrebom za više programa koji će pokrivati širi raspon tema
- nedostatak davanja prioriteta programima za razvoj digitalnih vještina i kompetencija u kurikulumu Sveučilišta za treću životnu dob
- povremene, a ne redovne radionice digitalnog opismenjavanja organizirane od strane udruga umirovljenika, knjižnica ili drugih ustanova
- nedostatak europskih fondova posvećenih razvoju digitalne pismenosti među starijim osobama, s nekoliko prepoznatih projekata koji su izravno ili neizravno rješavaju to pitanje (BOOMER Provjera vještina – završno izvješće, 2023, 41)

Primjeri digitalnog opismenjavanja i državni dokumenti

Projekt BOOMER

Projekt *BOOMER – Booming digital literacy skills among elderly population* svakako je jedan od pozitivnih primjera na koji se način treba pristupiti digitalnom opismenjavanju osoba treće životne dobi. Riječ je o projektu Europske unije koji je odobren u okviru Erasmus+ programa, a temeljni cilj projekta jest premošćivanje generacijskog jaza nastalog sve većom digitalizacijom svijeta.

U projektu sudjeluju četiri države članice Europske unije među kojima su Italija, Španjolska, Njemačka te Hrvatska. Uz brojne partnere, poput Hrvatskog Telekoma, Sveučilišta u Dubrovniku, te Matice umirovljenika Hrvatske, cilj je umirovljenicima ponuditi što veću mogućnost digitalne izobrazbe putem različitih platformi i programa. Ovaj hvale vrijedan projekt nudi umirovljenicima mogućnost obuke vezane za komunikaciju i suradnju na internetu, informacijsku pismenost, rješavanje problema i sigurnost na internetu. (Projekt BOOMER, 2023) S tim u vezi, na mrežnoj stranici projekta BOOMER nalaze se moduli za svaku od navedenih mogućnosti obuke.

Izrazito je značajno istraživanje provedeno u sklopu ovoga projekta, a koje se odnosi na trenutno stanje digitalne pismenosti osoba treće životne dobi u Hrvatskoj, te u ostalim državama sudionicima u projektu. Naime, završno izvješće tog istraživanja nam prikazuje trenutno stanje digitalne pismenosti te mogućnost usporedbe s ostalim državama. U izvješću se navodi kako su hrvatski umirovljenici redovni korisnici interneta te se osjećaju ugodno koristeći internet samostalno, što je svakako pohvalno uzimajući u obzir konstante prilagodbe koje digitalno doba nosi. (BOOMER Provjera vještina – završno izvješće, 2023) Ipak, kao glavni nedostatak navodi se slab ili nikakav politički okvir djelovanja usmjeren ka digitalnom opismenjavanju starijeg stanovništva. Nezainteresiranost politike za obrazovanjem osoba treće životne dobi ujedno je i temeljna razlika Hrvatske i ostalih država koje sudjeluju u projektu. Primjerice, Njemačka i Španjolska imaju sveobuhvatan politički okvir koji promiče digitalnu pismenost osoba treće životne dobi, ponajprije kroz neformalno obrazovanje i obrazovanje u lokalnoj zajednici. U nastavku će se predstaviti državni dokumenti i strategije koje se donekle odnose i na stariju populaciju i njihovo mjesto u digitalnom društvu.

Državni dokumenti usmjereni prema digitalnom opismenjavanju

Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. krovni je strateški dokument sa dugoročnom vizijom razvoja Hrvatske. (Vlada Republike Hrvatske, 2021) U dokumentu se spominju i osobe treće životne dobi u kontekstu nužnosti osiguravanja uvjeta za dostojanstvenu starost i aktivan život. Kada je riječ o prioritetima obrazovne politike, navodi se kako je jedan od njih i poboljšanje kvalitete i relevantnosti programa za obrazovanje odraslih radi povećanja udjela odraslog stanovništva u procesima cjeloživotnog učenja. Nadalje, jedan od razvojnih smjerova predviđen ovim dokumentom jest i digitalna tranzicija, pri čemu će se poticati povećanje digitalne pismenosti bez obzira da dob.

Strategija e-Hrvatska 2020 projekt je financiran iz strukturnih fondova Europske unije u razdoblju od 2014. – 2020. godine. Strategija je pripremljena u skladu s Digitalnom Agendom za Europu, te prikazuje pregled razvoja informatizacije, te postavlja ciljeve za daljnji razvoj. (Središnji ured za razvoj digitalnog društva, 2017) U ovom dokumentu se konkretnije navode potrebe za digitalnim opismenjavanjem osoba treće životne dobi te se ističe rizik od stvaranja sve većeg generacijskog jaza isključivanjem ranjivih skupina iz digitalnog društva. Stoga, kako dokument navodi, potrebno je stvoriti ciljano edukativne programa koji bi poticali korištenje informacijsko-komunikacijskih tehnologija ne samo starijih osoba, nego i ostalih ranjivih skupina poput osoba s nižim stupnjem obrazovanja ili nezaposlenih osoba. Strategija e-Hrvatska promiče uključivost svih građana u korištenju e-usluga, bez ikakve diskriminacije.

Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2023) jezgrovitije obuhvaća ciljeve razvoja obrazovanja iz Nacionalne razvojne strategije RH do 2030. te između ostalog ističe mjere koje će se provoditi s ciljem promoviranja cjeloživotnog učenja kako bi odrasli u svim dijelovima Republike Hrvatske mogli jačati svoje kapacitete te biti sposobni za život u digitalnom društvu.

Iako se u navedenim strateškim dokumentima navode određeni ciljevi vezani za obrazovanje i digitalno opismenjavanje osoba treće životne dobi, još uvijek su to tek sporedni ciljevi nekih većih planova za budućnost. Izostanak strateškog dokumenta usmjerenog isključivo na osobe treće životne dobi i njihovi izobrazbu potvrđuje kako se ta skupina društva sustavno zanemaruje i stavlja na margine društvene zajednice, što je svakako poražavajuće, naročito ako uzmemo u obzir udio starijih osoba u ukupnoj populaciji Republike Hrvatske. Usporedbe radi, u Njemačkoj se kroz

Ministarstvo obitelji, starijih, žena i mladih aktivno djeluje u smjeru osiguravanja uvjeta starijim osobama za ravnopravan život u digitalnom društvu. (Politik für ältere Menschen, 2024) Ovakve tvrdnje su utemeljene na mjerama koje Ministarstvo starijih poduzima. Naime, projekt *DigitalPakt Alter* obuhvaća stvaranje 300 točaka širom države na kojima stariji građani Njemačke imaju mogućnost digitalne izobrazbe te usavršavanja svojih digitalnih kroz interakciju sa ostalim starijim stanovništvom. (DigitalPakt Alter, 2024) Osim toga, pokrenut je i Digitaler Engel PLUS, projekt koji uz pomoć volontera širom Njemačke putuje i pomaže osobama treće životne dobi u njihovim svakodnevnim potrebama vezanim za digitalne tehnologije. Moto projekta glasi – lokalno, osobno, konkretno. (Digitaler Engel, 2024)

Pučko otvoreno učilište Zagreb

Kada je riječ o Hrvatskoj, iako ne postoji ministarstvo za starije osobe niti se u strateškim dokumentima konkretno i izravno navode mjere za digitalno opismenjavanje osoba treće životne dobi, postoji niz projekata i aktivnosti koje rade upravo na tome. Najprije, Pučko otvoreno učilište Zagreb najveća je obrazovna institucija za obrazovanje odraslih u Hrvatskoj. Djelatnost POUZ-a temeljena je na konceptu cjeloživotnog učenja i nudi niz obrazovnih programa, aktivnosti i radionica za sve dobne skupine, pa tako i za osobe treće životne dobi. Moto programa za osobe treće životne dobi glasi: „Obrazovanje seniora tajna je dugovječnosti!" U sklopu programa nudi se edukacija stranih jezika, opće kulture, psihofizičkog zdravlja, ali i informatička radionica. Ona nudi četiri stupnja Informatike i napredni tečaj informatike. Osim toga, nude se i radionica Pametni telefoni te radionica Digitalna pismenost. Ciljevi ovih radionica u nastavku će se prenijeti u cjelosti:

„**Pametni telefoni** - na ovim tečajevima naučit ćete sve o funkcijama i mogućnostima pametnih telefona. Poseban je naglasak stavljen na komunikaciju putem suvremenih alata kao što su Viber ili WhatsApp."

„**Digitalna pismenost** - na ovom ćete tečaju saznati kako pribaviti rodni list, domovnicu, potvrdu o prebivalištu, potvrdu o nekažnjavanju i ostale potvrde te druge važne dokumente iz udobnosti vlastitog doma. Naučit ćete i na koji način možete podnijeti zahtjev za izdavanje putovnice i vozačke dozvole te kako možete podnijeti zahtjev za mirovinu bez čekanja u redu, ali i mnoge druge korisne stvari." (Pučko otvoreno učilište Zagreb, 2024)

Ukorak s vremenom - GISKO

Nadalje, još jedan od primjera djelovanja na području obrazovanja i digitalnog opismenjavanja osoba treće životne dobi jest program „Ukorak s vremenom – osnove rada na računalu" kojeg je pokrenula i provela Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. U nastavku će se u cjelosti prenijeti ciljevi i ishodi programa.

„Edukacijski projekt zamišljen je kao aktivni seminar kroz koji polaznici usvajaju znanja koja mogu primijeniti u privatnom i poslovnom životu, a vezana su za internet te srodne tehnologije i usluge. Po završenom programu, polaznici znaju koristiti operacijski sustav Windows (organizacija podataka – rad s mapama i datotekama), napisati, urediti i spremiti dokument, pretraživati internet, slati elektroničku poštu, koristiti društvene mreže te komunicirati s ljudima širom svijeta." (Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2016)

O korisnosti ovoga programa govore i rezultati istraživanja koje su provele Lukačević i sur. (2018). Autori navode kako je prije provođenja programa čak 41% polaznika svoje informatičko znanje ocijenilo ocjenom nedovoljan (1), dok je nakon završetka programa postotak onih koji su ocijenili svoje informatičko znanje ocjenom nedovoljan pao na samo 0,41%. Ove brojke očit su pokazatelj nužnosti pokretanja radionica i programa za digitalno opismenjavanje osoba treće životne dobi širom Hrvatske.

Knjižnice grada Zagreba provode informatičke radionice za osobe starije životne dobi na kojima se polaznici imaju priliku upoznati s osnovama rada na računalu, pametnom telefonu ili tabletu. Također, edukacija obuhvaća i korištenje interneta i društvenih međa te individualnu pomoć s poteškoćama informatičke prirode. (Knjižnice grada Zagreba, 2024)

2. Metodologija istraživanja

2.1 Cilj, zadatci i hipoteze istraživanja

Cilj ovoga istraživanja jest ispitati stavove osoba treće životne dobi prema korištenju suvremenih tehnologija te utvrditi opseg korištenja istih u svakodnevnom životu. Istraživanje je provedeno sa svrhom prikaza primarne svrhe korištenja digitalnih tehnologija kod osoba treće životne dobi te koje su glavne prepreke u korištenju istih. Osim toga, usporedit će se razina digitalne pismenosti i stavovi prema korištenju digitalnih tehnologija umirovljenika koji su članovi udruga umirovljenika (koji aktivno sudjeluju u različitim aktivnostima) s umirovljenicima koji nisu u udrugama. Zadatci istraživanja odnose se na:

- prikupljanje demografskih podataka sudionika (spol i razina obrazovanja);
- ispitivanje učestalosti i svrhe korištenja interneta
- utvrđivanje koji digitalni alati se najčešće koriste
- ispitivanje uloge obrazovnih programa u pogledu digitalne pismenosti
- utvrđivanje u kojoj mjeri je prisutan strah od korištenja interneta i na koje načine se prevladava
- samoprocjena razine digitalne pismenosti

S tim u vezi, postavljene su sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1.

Očekuje se da sudionici koji su članovi umirovljeničkih udruga češće koriste pametni telefon ili računalo u usporedbi sa sudionicima koji nisu članovi umirovljeničkih udruga.

Hipoteza 2.

Očekuje se da sudionici najčešće koriste digitalne tehnologije u svrhu informiranja i komunikacije s drugima.

Hipoteza 3.

Očekuje se da su sudionici koji su članovi umirovljeničkih udruga u većem broju bili polaznici informatičkih tečajeva u usporedbi sa sudionicima koji nisu članovi umirovljeničkih udruga.

Hipoteza 4.

Očekuje se da je većini ispitanika jezik koji se koristi pri korištenju digitalnih tehnologija jedna od prepreka većem razumijevanju i korištenju istih.

Hipoteza 5.

Očekuju se statistički značajne razlike između sudionika s obzirom na razinu obrazovanja. Očekuje se da će sudionici s višom razinom obrazovanja procijeniti razinu vlastite digitalne pismenosti većom ocjenom.

2.2 Uzorak i instrument istraživanja

U provedenom istraživanju sudjelovale su osobe treće životne dobi s područja grada Osijeka. Istraživanje je ukupno obuhvatilo 40 umirovljenika, od toga 20 članova udruga Aktivni umirovljenici Osijek i Sindikat umirovljenika Osijek, te 20 umirovljenika koji nisu članovi umirovljeničkih udruga.

Kao mjerni instrument korišten je anketni upitnik (prilog 1.) koji se sastojao od 17 pitanja. Anketni upitnik sadrži pitanja procjene, te pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. U prvom dijelu upitnika

nastoji se utvrditi sociodemografska obilježja sudionika, odnosno spol i razina obrazovanja. U nastavku slijede pitanja procjene kojima se želi utvrditi učestalost korištenja digitalnih tehnologija te svrha u koju se koriste. Nadalje, sudionici su odgovarali imaju li strah od korištenja interneta te im se ponudilo da napišu što im točno izaziva strah, te na koje načine i uz čiju pomoć rješavaju eventualne poteškoće pri rukovanju suvremenim tehnologijama. Također, sudionici su na skali od 1 do 5 procijenjivali vlastitu razinu digitalne pismenosti. Na kraju upitnika postavljeno je pitanje koje se sastojalo od pet tvrdnji vezanih za digitalnu pismenosti osobe treće životne dobi, pri čemu su sudionici odgovorali pomoći Likertove skale od pet stupnjeva (1 – Uopće se ne slažem; 2 – Ne slažem se; 3 – Niti se slažem, niti se ne slažem; 4 – Slažem se; 5 – U potpunosti se slažem).

3. Rezultati istraživanja

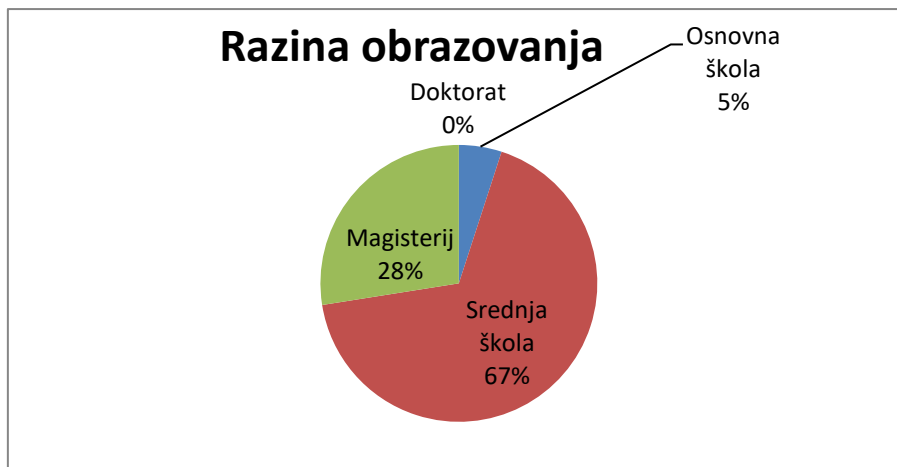
U istraživanju je sudjelovalo ukupno 40 ispitanika, od toga 20 članova udruga Aktivni umirovljenici Osijek i Sindikat umirovljenika Osijek. Anketni upitnik ispunilo je 30 žena (75%) i 10 muškaraca (25%).

Tablica 1. Ispitanici prema spolu

	N	%
muški	10	25,00
ženski	30	75,00
ukupno	40	100,00

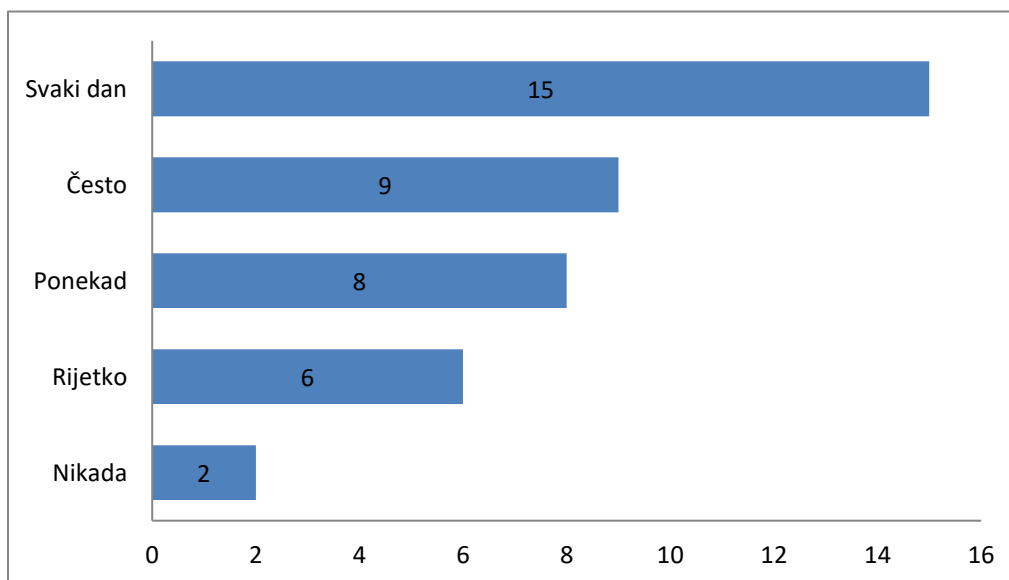
Kada je riječ o razini obrazovanja ispitanika, njih 27 ima srednjoškolsko obrazovanje kao najviše završeno, što predstavlja većinu od 67%. Dva ispitanika (5%) su naveli osnovnoškolsko obrazovanje kao najvišu razinu obrazovanja, dok preostalih 28%, odnosno njih 11 ima završeno visokoškolsko obrazovanje .

Grafikon 2. Razina obrazovanja ispitanika

Što se tiče učestalosti korištenja digitalnih tehnologija, 60% ispitanika koristi digitalne tehnologije često ili svaki dan. Šest ispitanika rijetko koristi digitalne tehnologije, dok 2 ispitanika nikada ne koriste računalo ili pametni telefon.

Graf 3. Učestalost korištenja digitalnih tehnologija

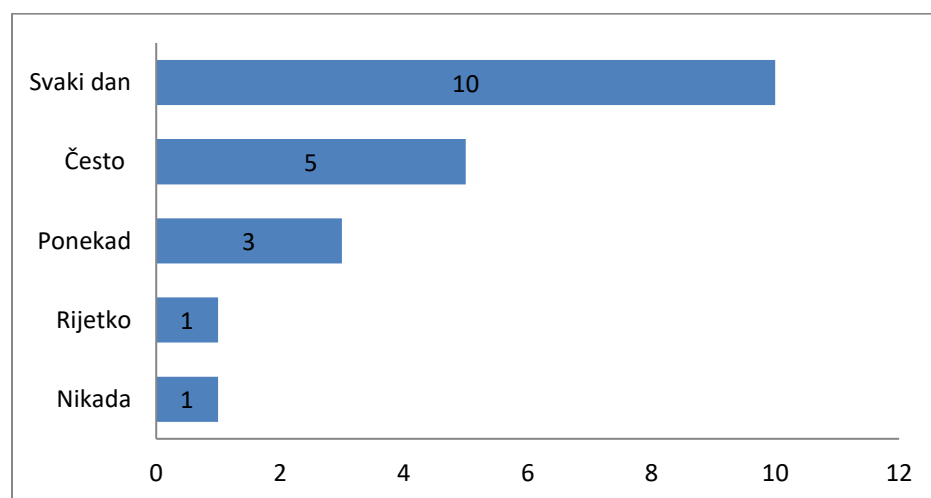

Uspoređujući dobivene rezultate ispitanika koji su članovi udruga s rezultatima ispitanika koji nisu članovi udruga, utvrdilo se da velika većina članova udruga (75%) često ili svakodnevno koristi digitalne tehnologije. S druge strane, ispitanici koji nisu članovi udruga u manjoj mjeri koriste suvremene tehnologije. Manje od polovice tih ispitanika koristi digitalne tehnologije često ili svaki

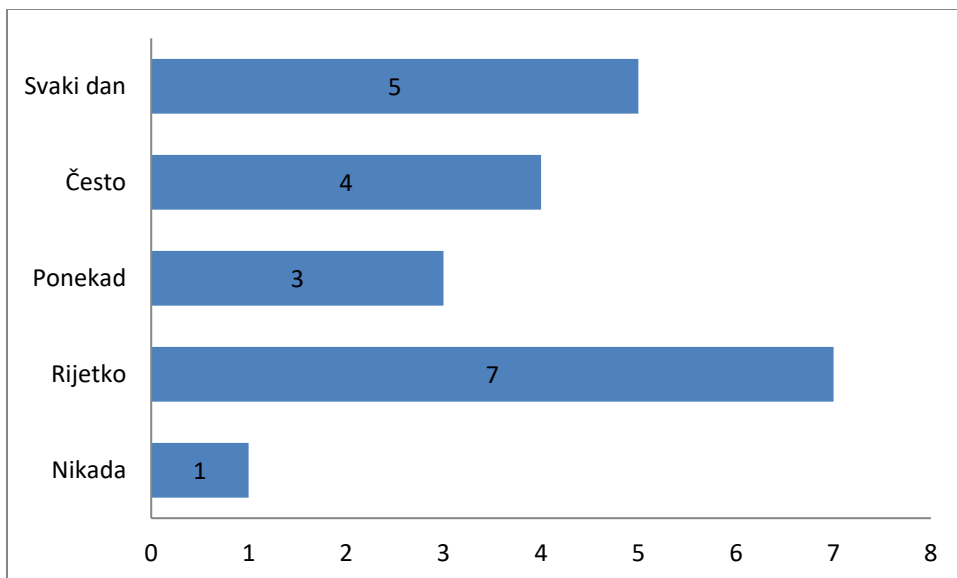
dan, dok njih 40% rijetko ili nikada ne koristi digitalne tehnologije. Provedena je u usporedba učestalosti korištenja interneta s obzirom na članstvo u udruzi te je dobivena p-vrijednost 0,038 što je na razini značajnosti 0,05 manje i stoga je utvrđena povezanost, odnosno dokazano je da članovi udruga češće koriste digitalne tehnologije u odnosu na ispitanike koji nisu članovi udruga.

Prema prikazanim rezultatima, utvrđeno je da ispitanici članovi umirovljeničkih udruga češće koriste internet i suvremene tehnologije u odnosu na ispitanike koji nisu članovi udruga, čime se potvrđuje Hipoteza 1, a u nastavku je to i jasno prikazano usporedbom dvaju grafova.

Graf 4. Učestalost korištenja interneta kod članovi umirovljeničkih udruga

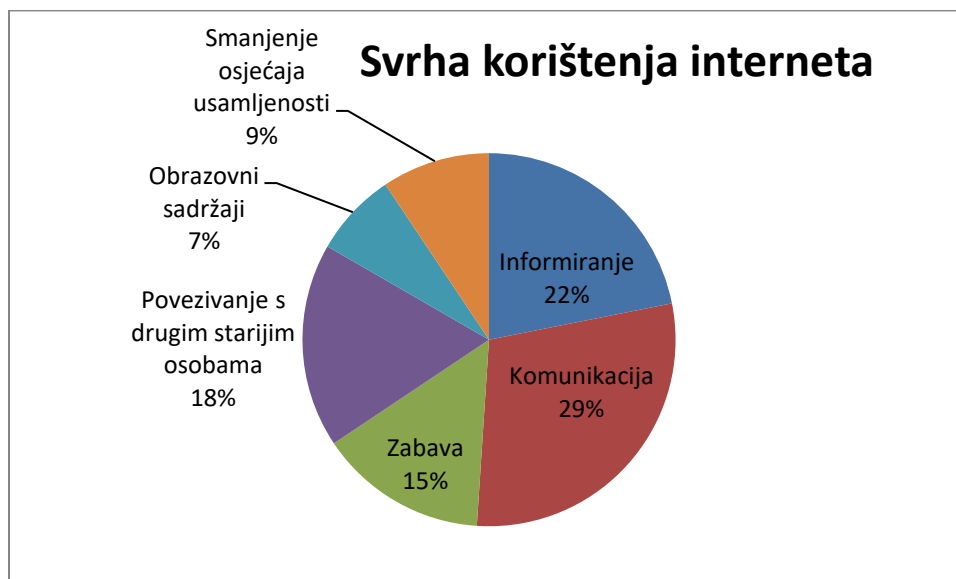

Graf 5. Učestalost korištenja interneta kod umirovljenika koji nisu članovi udruga

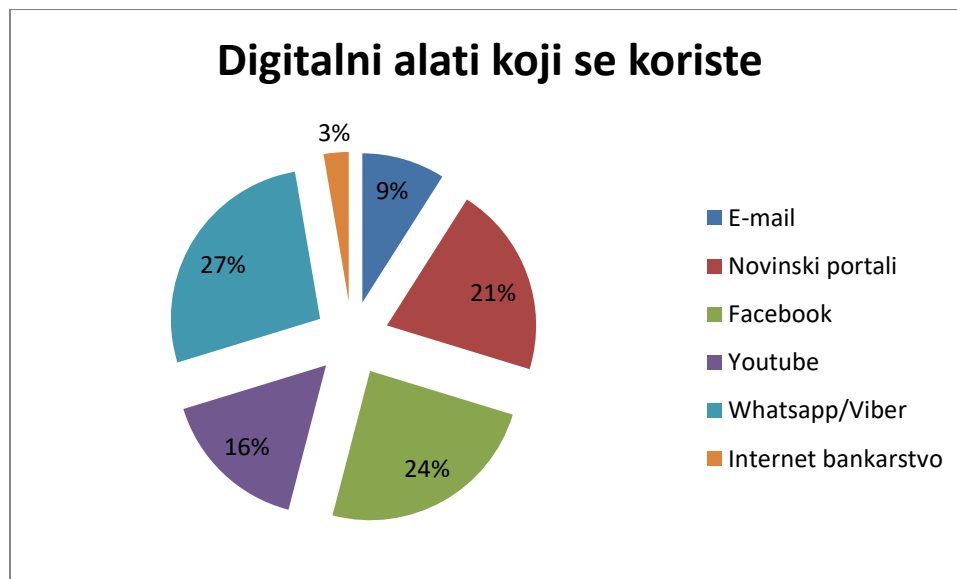
Što se tiče svrhe korištenja, utvrđeno je kako ispitanici internet najviše koriste zbog komunikacije i povezivanje s drugim starijim osobama (47%), te informiranja (22%). Time je potvrđena Hipoteza 2. Zanimljivo je istaknuti kako ispitanici rijetko koriste internet u obrazovne svrhe, tek 7%, a zabavni sadržaji se koriste u nešto većoj mjeri, čak 15%.

Grafikon 6. Svrha korištenja interneta

Što se tiče digitalnih alata koji se najčešće koriste, rezultati pokazuju da su to alati za komunikaciju i informiranje. Najviše ispitanika je označilo Whatsapp/Viber, Facebook i novinske portale.

Grafikon 7. Digitalni alati

Vezano za strah pri korištenju interneta, rezultati pokazuju da većina članova umirovljeničkih udruga (75%) nema strah od pristupanja internetu. S druge strane, ispitanici koji nisu članovi udruga iskazali su u velikoj mjeri (80%) prisutnost straha pri korištenju interneta.

Nadalje, **Hipoteza 3. je također potvrđena, budući da je utvrđeno kako su sudionici članovi umirovljeničkih udruga u većoj mjeri bili polaznici informatičkih tečajeva i radionica.** Čak

75% članova udruga, odnosno njih 15, bilo je polaznik neke informatičke radionice. S druge strane, poražavajuće su brojke umirovljenika koji nisu članovi udruga, tek su dva ispitanika (10%), bili polaznici informatičkog tečaja. Provedbom Pearsonovog Hi-kvadrat testa dobivena je p-vrijednost 0,01 te na razini značajnosti 0,05 možemo zaključiti kako postoji statistički značajna razlika između ispitanika članova udruga u odnosu na ispitanike koji nisu članovi udruga. Potvrđeno je kako su članovi udruga u dosta većoj mjeri sudjelovali na informatičkim radionicama. Ipak, ako uzmemo u obzir cjelokupni uzorak, više ispitanika nije sudjelovalo u informatičkim tečajevima i radionicama, nego što jeste.

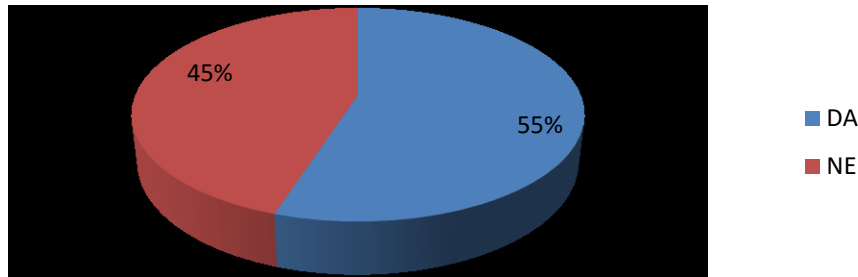
Tablica 2. Sudjelovanje u informatičkim radionicama

	Sudjelovao/la u informatičkoj radionici	Nije sudjelovao/la u informatičkoj radionici
Član umirovljeničke udruge	15	5
Nije član umirovljeničke udruge	2	18
Ukupno	17	23

Zanimljivi su rezultati vezani za Hipotezu 4. Naime, očekivalo se da će većini ispitanika jezik prisutan pri korištenju suvremenih tehnologija predstavljati poteškoću i prepreku samom korištenju digitalnih alata. **Međutim, dobiveni rezultati odbacuju hipotezu 4, budući da tek 55% ispitanika doživljava jezik digitalnih tehnologija preprekom.** Iako se, brojčano gledano, radi o većini, ona nije tolika da bi se hipoteza mogla potvrditi.

Grafikon 7. Jezik digitalnih tehnologija

Je li jezik koji se koristi pri korištenju digitalnih tehnologija prepreka?

U svrhu usporedbe razine obrazovanja s procjenom vlastite razine digitalne pismenosti proveo se Pearsonov Hi-kvadrat test. Očekivalo se kako će sudionici s višom razinom obrazovanja razinu svoje digitalne pismenosti procjenjivati višim ocjenama. Ipak, dobivena je p – vrijednost koja je bila veća od 0,05 te se stoga ne može potvrditi statistički značajna povezanost između razine obrazovanja i samoprocjene vlastite digitalne pismenosti. **Rezultati provedenog Hi-kvadrat testa odbacili su Hipotezu 5.**

U konačnici, treba izdvojiti i rezultate vezane za mišljenje o državnim politikama usmjerenim na obrazovanje odraslih i digitalno opismenjavanje osoba treće životne dobi. Naime, od ukupnog broja ispitanika, njih čak 35 (87%) smatra kako bi državne politike trebale biti više usmjerene ka digitalnom opismenjavanju starijih osoba.

Osim toga, velika većina ispitanika (90%) se slaže ili se u potpunosti slaže s tvrdnjom da su starije osobe isključene iz digitalnog društva. Također, velik broj ispitanika, njih 33, smatra da je digitalna pismenost nužna kompetencija za kvalitetan život u suvremenom svijetu.

4. Rasprava

Cilj provedenog istraživanja bio je ispitati stavove osoba treće životne dobi prema korištenju suvremenih tehnologija te u koje sve svrhe ih koriste. Budući da u Hrvatskoj ne postoji dosta

sličnih istraživanja, nastojala se i utvrditi razina digitalne pismenosti te općenito izazovi, poteškoće, ali i prednosti korištenja interneta. Važno je napomenuti kako je ovo orijentacijsko istraživanje koje je vrlo ograničeno i ne pokazuje realno stanje digitalne pismenosti hrvatske populacije starijih osoba. Istraživanje je ograničeno brojem ispitanika, ali i činjenicom da je 50% sudionika aktivno u umirovljeničkim udrugama Aktivni umirovljenici Osijek i Sindikat umirovljenika Osijek. Ovi umirovljenici su višeg obrazovnog statusa, ali i aktivniji od prosječnih hrvatskih umirovljenika u sudjelovanju u radionicama i tečajevima osobne izobrazbe. Međutim, čak i takvi rezultati su vrijedni kako bismo mogli uspoređivati digitalnu pismenost starijih ljudi s obzirom na razinu obrazovanja i općenito aktivno sudjelovanje u cjeloživotnom učenju.

Uzimajući u obzir cjelovit uzorak ispitanika, rezultati su pokazali da većina umirovljenika koristi pametni telefon ili računalo u svakodnevnom životu, što je svakako pozitivno. Tek osam ispitanika rijetko ili nikada ne koristi suvremene tehnologije. Vrlo je važno da cjelokupna populacija bude digitalno pismena, pa tako i digitalno najranjivija skupina – osobe treće životne dobi. Ciler (2020) napominje kako živimo u društvu koje je umreženo te stoga se razvijaju i nove vještine nužne za život, a jedna od ključnih vještina za opstanak i napredovanje u takvom umreženom društvu jest digitalna pismenost. Stoga, potrebno je raditi na digitalnom opismenjavanju jer je ono zaista potrebno i neophodno.

Brojne su prednosti koje nudi korištenje interneta i suvremenih tehnologija, a kroz rezultate istraživanja pokazalo se kako umirovljenici najčešće koriste internet u komunikacijske svrhe, povezivanje s drugim osobama treće životne dobi te informiranje. Zovko i Celizić (2020) ističu da su osobe treće životne dobi itekako prilagodljive te da jednom kada ovladaju digitalnim vještinama, teško mogu zamisliti život bez interneta. Zanimljivo je to, kako autorice ističu, što se s digitalnim tehnologijama susreću prvi put i starijoj dobi, dakle nisu odrastali s njom, međutim svejedno se kvalitetnim obrazovanjem u svakodnevici oslanjaju upravo na internet i suvremene digitalne alate. Autorice su stavile naglasak na Internet bankarstvo kao jedan od najkorisnijih alata, međutim rezultati ovoga istraživanja pokazuju da se ispitanici ne odlučuju na korištenje Internet bankarstva. Istraživanjem je utvrđeno da su komunikacijski alati poput Whatsapp, Vibera i Facebooka, te alati za informiranje poput različitih novinskih portala najzastupljeniji digitalni alati kod ispitanika. Prema dokumentu *Ageing Europe* 2018. godine, 45 % starijih ljudi EU (u dobi od

65 do 74 godine), najčešće je slalo i primalo e-poštu, 19 % je koristilo druge oblike komunikacije, a manje od petine ih je koristilo društvene mreže, trećina je izvršila kupnju putem interneta.

U skladu s konceptom aktivnog starenja (Loureiro i Barbas, 2014), pokazalo se da članovi umirovljeničkih udruga češće koriste internet i suvremene tehnologije u odnosu na ispitanike koji nisu članovi udruga.

Iako Findsen i Formosa (2011) naglašavaju otpor starijih ljudi prema novim tehnologijama, kada je riječ o preprekama i izazovima korištenja interneta, iznenađujući su rezultati vezani za jezik koji se koristi u digitalnim tehnologijama. Očekivalo se da će taj jezik i žargon velikoj većini ispitanika biti prepreka korištenju (kao u istraživanju Vercruyssen i sur., 2023), međutim rezultati su pokazali drugačije. Skoro polovica ispitanika ne smatra digitalni jezik kao poteškoću pri korištenju interneta. U obzir moramo uzeti aktivan život i obrazovanje ispitanika pa je moguće da većina ispitanika govori i razumije engleski jezik i u tome možemo tražiti uzroke ovakvih rezultata. Svakako da su ovakvi pokazatelji pozitivni i ohrabrujući. Usporedbe radi, Vercruyssen i sur. (2023) su upravo digitalni jezik i žargon istaknuli kao vodeći izazov u digitalnom opismenjavanju osoba treće životne dobi. Međutim, riječ o istraživanju koje se provodilo u Belgiji, ali autori smatraju da je takav jezik problematičan za sve države u kojima engleski nije službeni jezik.

Kada je riječ o razini digitalne pismenosti ispitanika, prema rezultatima samoprocjene ispitanika utvrdilo se kako je prosječna ocjena digitalne pismenosti 2,5, što svakako nije pozitivan pokazatelj. Također, provedbom Pearsonovog Hi-kvadrat testa odbačena je Hipoteza 5.: *Očekuju se statistički značajne razlike između sudionika s obzirom na razinu obrazovanja. Očekuje se da će sudionici s višom razinom obrazovanja procijeniti razinu vlastite digitalne pismenosti većom ocjenom.* Nije se moglo utvrditi da s višom razinom obrazovanja ispitanici sebi daju veće ocjene digitalne pismenosti (iako su, prema Čurin (2018), visokoobrazovane osobe zainteresiranije za izobrazbe u trećoj životnoj dobi).

Telebuh (2016) navodi kako kao društvo u cjelini moramo raditi na razvijanju programa obrazovanja odraslih te ispitati ograničenja osoba treće životne dobi u svrhu smanjenja istih, te u skladu s tim uključivati starije osobe kao aktivne članove društvene zajednice. U konačnici, istraživanje je pokazalo i da velika većina umirovljenika smatra kako državna politika mora biti

više usmjerena ka osobama treće životne dobi i njihovom obrazovanju i digitalnom opismenjavanju.

5. Zaključak

Svjetska populacija stari. Pretpostavlja se da će se između 2018. i 2050. udvostručiti broj vrlo starih ljudi u EU (European Commission, 2019). Problem starenja populacije predstavlja multidisciplinarni i interdisciplinarni izazov tako da se pedagogija i andragogija trebaju intenzivno posvetiti istraživanjima te problematike i kreiranjem rješenja i programa za aktivno starenje stanovništva.

U ovome diplomskom radu predstavljene su neke od najvažnijih činjenica koje se odnose na starenje te proces učenja u trećoj životnoj dobi. Pomalo je i nevjerojatno koliko su starije osobe zanemarene od strane obrazovnih politika, uzimajući u obzir udio starijeg stanovništva u ukupnoj populaciji, ne samo Hrvatske, već i cijele Europe. U radu su izneseni i brojni statistički podaci koji upućuju na činjenicu da su osobe treće životne dobi važan čimbenik svakog društva te da će i u budućnosti to biti slučaj. Na sve veći udio starijeg stanovništva se ne treba gledati kao nešto

negativno već upravo suprotno, kao na civilizacijski doseg koji je omogućio produženje životnoga vijeka pojedinca.

U radu je problematizirana kritična tematika digitalne pismenosti osoba treće životne dobi. Naglašava se nužnost digitalnih vještina u suvremenom svijetu koji se rapidno mijenja. Možemo to usporediti s literarnom pismenošću s kraja 19. stoljeća. Tada se na hrvatskim prostorima tek mali dio stanovništva mogao pohvaliti vještinama pisanja i čitanja, što je izravno utjecalo na stanje i razvoj države. Slična situacija je i kada se govori o digitalnoj pismenosti. Obzirom na globalizacijske procese i stalnu, sve ubrzaniju digitalizaciju društva, možemo očekivati kako će stariji ljudi imati potrebu za informacijsko-komunikacijskim kompetencijama radi komunikacije, pristupa informacijama i uslugama u svakodnevnom životu koje će im omogućiti neovisniji, samostalniji, aktivniji život.

Ipak, olakšavajuća je okolnost što većina generacija odrasta ili je vrlo dobro upoznata s digitalnim svijetom. Međutim, nipošto se ne smije zaboraviti ranjiva skupina starijih ljudi koji nerijetko ostaju na rubu digitalnog jaza, te ukoliko im se ne pružaju prilike za razvijanje digitalnih vještina, nemaju niti mogućnost aktivnog sudjelovanja u društvu. S tim u vezi, pozitivni primjeri svakako dolaze iz Njemačke. U radu su navedeni projekti njemačkog Ministarstva za obitelj, starije, žene i mlade koji vrlo aktivno sudjeluju u promicanju i provođenju digitalnog opismenjavanja starijih osoba. Ovakvi primjeri dobre prakse zasigurno trebaju biti smjernice i odgovornim osobama u hrvatskim ministarstvima sve su svrhu uključivanja starije populacije u društveni život te korištenje njihovog bogatog životnog iskustva. Politike usmjerene na stariju populaciju trebaju podržavati poboljšanje zdravlja, ali i koncepta subjektivne dobrobiti starijih, a u tom smjeru treba razvijati i poticati inovativna digitalna rješenja i programe.

Zaključno, provedeno istraživanje ukazalo je na pozitivne trendove kada je riječ o digitalnoj pismenosti osoba treće životne dobi. Rezultati su pokazali da je zainteresiranost za suvremene tehnologije velika, te da umirovljenici svjesno i kvalitetno koriste digitalne alate, ali i imaju kritički stav prema državnim obrazovnim politikama usmjerenim ka starijim osobama.

6. Literatura

1. Abdelmonem, M. i Krawczyk, E. (2013). ICT developments impacting on older people's living conditions and environment. *European Commission-Value Ageing*. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/283053845_ICT_developments_impacting_on_older_people's_living_conditions_and_environment
2. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (2012). Kako uspješno poučavati odrasle. Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih.
3. Bello, C. (2023). *Life Expectancy: Where in Europe do People Live the Shortest and the Longest?* Preuzeto s: <https://www.euronews.com/health/2023/07/22/life-expectancy-where-in-europe-do-people-live-the-shortest-and-the-longest>

4. Boulton-Lewis, G., Tam, M. *Active Ageing, Active Learning – Issues and Challenges*. New York: Springer.
5. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2024). *Politik für ältere Menschen*. Preuzeto s: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/aeltere-menschen>
6. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2024). *DigitalPakt Alter*. Preuzeto s: <https://www.digitalpakt-alter.de/>
7. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2024). *Digitaler Engel*. Preuzeto s: <https://www.digitaler-engel.org/>
8. Ciler, Ž. (2020). Treća životna dob u digitalnom društvu. EPALE - European Commission. Preuzeto s: <https://epale.ec.europa.eu/hr/resource-centre/content/trec-a-zivotna-dob-u-digitalnom-drustvu-zeljka-ciler>
9. Cirili, E. i Nicolini, P. (2019). Digital skills and profile of each generation: a review. *International Journal of Developmental and Educational Psychology Revista INFAD de psicologia*, 3 (1). <https://doi.org/10.17060/ijodaep.2019.n1.v3.1525>
10. Community Tech Network. (2023). *Addressing Older Adults' Fear of Using Technology*. Preuzeto s: <https://communitytechnetwork.org/blog/addressing-older-adults-fears-of-using-technology/>
11. Conrad, D. (2022). *Seniors' Learning in Digital Age*. Ottawa: University of Ottawa Press.
12. Cuddy, A. i Fiske, S. (2002). Doddering but Dear: Process, Content, and Function in Stereotyping of Older Persons. U: T. Nelson (ur.), *Ageism – Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. (3-26). Bradford: Bradford Publishing.
13. Čurin, J. (2010). Specifičnosti poučavanja osoba treće životne dobi: podsjetnik za nastavnike. *Andragoški glasnik*, 14 (1), 73-80.
14. Državni zavod za statistiku. (2020). Primjena informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT) u kućanstvima i kod pojedinaca u 2020. Preuzeto s: <https://podaci.dzs.hr/hr/arhiva/industrija-energija-i-informacijsko-drustvo/informacijsko-drustvo/uporaba-informacijskih-i-komunikacijskih-tehnologija-ikt-u-kucanstvima-i-od-pojedinaca/>
15. Državni zavod za statistiku. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. Stanovništvo prema starosti i spolu. Preuzeto s: <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>

16. Eldridge, A. (2023). *Experience the American Generations: Which Generation Are You?*. Encyclopedia Britannica. Preuzeto s:
17. European Comission (2019). Preuzeto s: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10166544/KS-02-19%E2%80%911681-EN-N.pdf/c701972f-6b4e-b432-57d2-91898ca94893>, 18.06.2024.
18. Eurostat. (2023). Demography of Europe – 2023 edition. Preuzeto s: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023>
19. Eurostat. (2023). Digitalisation in Europe – 2023 edition. Preuzeto s: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/digitalisation-2023>
20. Eurostat. (2024). Digital skills in 2023: impact of education and age. Preuzeto s: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240222-1>
21. Findsen, B. i Formosa, M. (2011). *Lifelong Learning in Later Life: A Handbook on Older Adult Learning*. Rotterdam: Sense Publishers.
22. Fistrić, M. (2019). Utjecaj digitalizacije na generacijski jaz – od bejbibumersa do generacije *Z. Communication Management Review*, 04 (01), 120-139. <https://doi.org/10.22522/cmr20190143>
23. Gobo, A. (2011). Sveučilišta za treću životnu dob u Italiji. *Andragoški glasnik*, 15 (1), 73-88.
24. Grace Oh, E. i Hong, Y.C. (2020). Intellectual Development and Ageing of Adults in Educational Technology. U: M.J., B., Elizabeth, B., Jan, E. i Vanessa, S. (ur.), *Handbook of Research in Educational Communications and Technology*. (229-246). Cham: Springer Nature AG.
25. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. (2016). *U korak s vremenom – osnove rada na računalu*. Dostupno na: <https://www.gskos.unios.hr/index.php/ukorak-s-vremenom/>
26. Harris, M. T., Blocker, K. A. i Rogers, W. A. (2022). Older Adults and Smart Technology: Facilitators and Barriers to Use. *Frontiers in Computer Science*. <https://doi.org/10.3389/fcomp.2022.835927>
[https://one.oecd.org/document/DEELSA/ED/CERI/CD\(2000\)12/PART1/REV2/En/pdf](https://one.oecd.org/document/DEELSA/ED/CERI/CD(2000)12/PART1/REV2/En/pdf)
<https://www.britannica.com/topic/Experience-the-American-Generations-Which-Generation-Are-You-2226598>

27. Knjižnice grada Zagreba. (2024). *Radionice informatičke i informacijske pismenosti*. Dostupno na: <https://www.kgz.hr/hr/dogadjanja/radionice-informaticke-i-informacijske-pismenosti/65627>
28. Krajnc, A. (2018). Obrazovanje za treću životnu dob. U: N. Pastuović i T. Žiljak (ur.), *Obrazovanje odraslih: teorijske osnove i praksa* (str. 283-305). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Pučko otvoreno učilište Zagreb.
29. Lau, J. (2006). *Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning*. Boca del Rio: International Federation of Library Associations and Institutions. Preuzeto s: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/information-literacy/publications/ifla-guidelines-en.pdf/>
30. Loureiro, A., Barbas, M. (2014). Active Ageing – Enhancing Digital Literacies in Elderly Citizens. U: Zaphiris, P., Ioannou, A. (ur.) *Learning and Collaboration Technologies. Technology-Rich Environments for Learning and Collaboration. LCT 2014. Lecture Notes in Computer Science*, vol 8524. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-07485-6_44
31. Lukačević, S., Radmilović, D. i Petr Balog, K. (2018). Digitalne kompetencije i treća životna dob : analiza programa informatičkog i informacijskog opismenjavanja korisnika treće životne dobi Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 61 (2), 123-153. <https://doi.org/10.30754/vbh.61.2.667>
32. Manheimer, R. J. (2007). Education and Aging. U: J. E. Birren (ur.), *Encyclopedia of Gerontology – Second Edition*. (463-474). Oxford: Elsevier.
33. Millward, P. (2003). The 'grey digital divide': Perception, exclusion and barriers of access to the Internet for older people. *First Monday*, 8 (7). <https://doi.org/10.5210/fm.v8i7.1066>
34. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2023). *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine*. Preuzeto s: <https://mzo.gov.hr/vijesti/nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027-godine-i-akcijski-plan-za-provedbu-nacionalnog-plana-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2024-godine/5415>
35. Mubarak F, Suomi R. (2022). Elderly Forgotten? Digital Exclusion in the Information Age and the Rising Grey Digital Divide. *The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*. 59. <https://doi.org/10.1177/00469580221096272>

36. O'Keeffe, R.J. (2014). Baby boomers and digital literacy: their access to, and uses of, digital devices and digital media. *Theses and Dissertations*. 501. <https://digitalcommons.pepperdine.edu/etd/501>
37. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2001). *Lifelong Learning for All Policy Directions*. Preuzeto s:
38. Palmore, E. (2013). Stereotypes. U: Erdman, P., Laurence, B. i Diana H. (ur.), *Encyclopedia of Ageism*. (301-304). New York: Routledge.
39. Pečjak, V. (2001). *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Prosvjeta.
40. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants, PartI. *On the Horizon*. 9 (5) <http://dx.doi.org/10.1108/10748120110424816>
41. Projekt BOOMER. (2023). Provjera vještina – završno izvješće. Preuzeto s: https://www.digital-boomer.eu/skill_hr.php?lang=HR
42. Pučko otvoreno učilište Zagreb. (2024). *Sveučilište za treću životnu dob*. Dostupno na: <https://www.pou.hr/sveuciliste-za-trecu-dob>
43. Središnji ured za razvoj digitalnog društva. (2017). *Strategija e-Hrvatska 2020*. Preuzeto s: <https://rdd.gov.hr/istaknute-teme/strategija-e-hrvatska-2020/1577>
44. Stankov, G. (2017). Overcoming Ageism through Education for the Third Age. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/327972020_Overcoming_Ageism_through_education_for_the_Third_age
45. Strauss, W. i Howe, N. (1991.) *Generations*. New York: Harper Perennial.
46. Špan, M. (2013). Dostojanstvo starosti. *Napredak*, 154. (1-2), 235-239. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/138795>
47. Telebuh, M., Bertić, Ž., Znika, M. i Poljak, D. (2016). Učestalost korištenja interneta osoba starije životne dobi. *Media, culture and public relations*, 7 (2), 200-203. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/176517>
48. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2018). *A Global Framework of Reference on Digital Literacy Skills Indicator*. Preuzeto s: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip51-global-framework-reference-digital-literacy-skills-2018-en.pdf>

49. Vercruyssen, A., Schirmer, W., Geerts, N., Mortelmans, D. (2023). How "Basic" is Basic Digital Literacy for Older Adults? Insights from Digital Skills Instructors. *Frontiers in Education*. <https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1231701>
50. Vizek-Vidović, V. i Vlahović Štetić, V. (2007). Modeli učenja odraslih i profesionalni razvoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (2), 283-310. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/14421>
51. Vlada Republike Hrvatske. (2021). *Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030*. Vlada Republike Hrvatske. Preuzeto s: <https://hrvatska2030.hr/dokumenti/>
52. Welsh, T. i Wright, M. (2010). *Information Literacy in Digital the Age – An Evidence Based Approach*. Cambridge: Chandos Publishing.
53. World Health Organization. (2002). *Active Ageing – A Policy Framework*. Preuzeto s: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>
54. Zovko, A. (2020). Obrazovni programi u svijetu za treću životnu dob. U: Jasminka Z. i Anita Z. (ur.), *Gerontologija – Izazovi i perspektive*. (131-159). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
55. Zovko, A. i Celizić, M. (2020). Informacijska i digitalna pismenost u cjeloživotnu učenju – dostupnost osobama starije i zrelije životne dobi. *Suvremena pitanja*, XV (30), 34-53.
56. Zovko, A., Zloković, J. i Damjanić, I. (2020). Stereotipi i činjenice o starenju i starosti. U: Jasminka Z. i Anita Z. (ur.), *Gerontologija – Izazovi i perspektive*. (41-74). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Prilozi

Prilog 1. Anketni upitnik

Poštovani,

u nastavku se nalazi anketni upitnik napravljen u svrhu prikupljanja podataka za izradu diplomskog rada. Cilj ovoga upitnika jest ispitati razinu digitalne pismenosti osoba treće životne dobi te stavove prema korištenju suvremenih tehnologija. Anketni upitnik je u potpunosti anonimn, a dobiveni rezultati koristit će se isključivo u svrhu izrade diplomskoga rada.

1. Spol

- M
- Ž

2. Razina obrazovanja

- Osnovna škola

- Srednja škola
- Magisterij
- Doktorat

3. Koliko često koristite računalo ili pametni telefon?

- 1 – Nikada
- 2 – Rijetko
- 3 – Ponekad
- 4 – Često
- 5 – Svaki dan

4. U koju svrhu koristite digitalne tehnologije?

- Informiranje
- Komunikacija
- Zabava
- Povezivanje s drugim starijim osobama
- Obrazovni sadržaji
- Smanjenje osjećaja usamljenosti
- Ostalo _____

5. Koje digitalne alate najčešće koristite?

- E-mail
- Novinske portale
- Facebook
- Youtube
- Whatsapp/Viber
- Internet bankarstvo
- Ostalo _____

6. Jeste li bili sudionik/ca informatičkog tečaja/radionice?

- DA

- NE

7. Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje DA, navedite naziv tečaja/radionice:

8. Koliko često nailazite na poteškoće u korištenju suvremenih tehnologija?

- 1 – Nikada
- 2 – Rijetko
- 3 – Ponekad
- 4 – Često
- 5 – Uvijek

9. Na koji način rješavate probleme pri korištenju suvremenih tehnologija?

10. Tko Vam pruža pomoć ukoliko nađete na poteškoće pri korištenju digitalnih tehnologija?

Sin/Kćer

Unuk/a

Stručna osoba

Prijatelj/ica

Ostalo _____

11. Imate li strah od pristupanja internetu?

- DA
- NE

12. Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje DA, navedite što Vam izaziva strah:

13. Smatrate li da je korištenje suvremenih tehnologija unaprijedilo kvalitetu Vašeg života?

- DA
- NE

14. Procijenite razinu vlastite digitalne pismenosti

- 1 – nedovoljna
- 2 – dovoljna
- 3 – dobra
- 4 – vrlo dobra
- 5 – izvrsna

15. Smatrate li da je jezik koji se koristi u digitalnim tehnologijama (tehnički izrazi i žargon) prepreka Vašem razumijevanju i korištenju digitalnih tehnologija?

- DA
- NE

16. Smatrate li da bi obrazovne politike države trebale više biti usmjerene ka digitalnom opismenjavanju starijih?

- DA
- NE

17. U kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama vezanim za korištenje interneta:

- 1 – Uopće se ne slažem
- 2 – Ne slažem se
- 3 – Niti se slažem, niti se ne slažem
- 4 – Slažem se
- 5 – U potpunosti se slažem

Digitalna pismenost je nužna kompetencija za kvalitetan život u suvremenom svijetu.	1	2	3	4	5
Pri korištenju interneta se osjećam sigurnim/om.	1	2	3	4	5
Osjećam se ugodno koristeći internet.	1	2	3	4	5
Mlađe generacije su u prednosti kada je riječ o digitalnoj pismenosti i pristupu internetu.	1	2	3	4	5
Starije osobe su isključene iz „digitalnog društva“.	1	2	3	4	5